

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE OLUMSUZ CÜMLE YAPILARI

116912

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Yard.Doç.Dr. Muhittin ÇELİK

Hazırlayan
Özlem DEMİREL

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

İş bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ OLARAK kabul edilmiştir.

176972

Başkan: Yrd. Doç. Dr. Ahmet İSTİNER

Üye: Yrd. Doç. Dr. Muhittin ÇELİK

Üye: Yrd. Doç. Dr. Nesrin SİS

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

30.../02/2002

Adı-Soyadı-Ünvanı-İmza

Enstitü Müdürü

SUMMARY

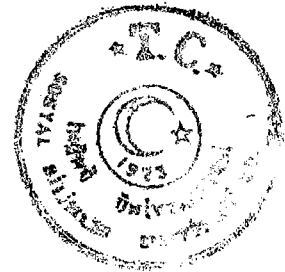
This thesis titled “The negative sentences in Turkish” consist of two chapters:

1. Negative meaning in sentences

2. Negative meaning in words

In the first chapter the sentences which have a complete negative meaning are mentioned whereas in the second chapter the words which have negative meanings but don't effect the general meaning of the sentences are mentioned.

In both chapters, negative sentences are evaluated in terms of their structures and meanings.

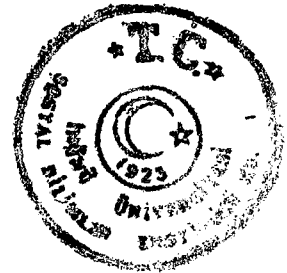
ÖZET

“Türkiye Türkçesinde olumsuz cümle yapıları” adını taşıyan bu çalışma iki bölümden oluşur:

- 1- Cümlede olumsuzluk
- 2- Kelimede olumsuzluk

Cümlede olumsuzluk bölümünde tamamen olumsuz anlama sahip cümlelerden; kelimedede olumsuzluk bölümünde ise cümlenin tamamını etkilemeyen olumsuz anlama sahip kelimelerden bahsedildi.

Her iki bölümde de olumsuz cümleler hem yapı hem de anlam bakımından ele alınarak ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışıldı.

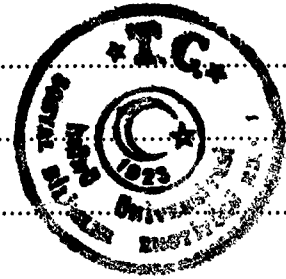

İÇİNDEKİLER

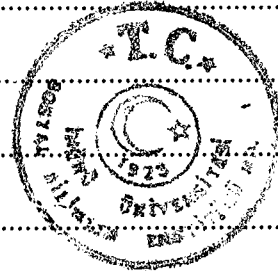
İçindekiler.....	I
Kısaltmalar.....	VIII
Önsöz.....	X
Giriş.....	1

I.BÖLÜM: CÜMLEDE OLUMSUZLUK

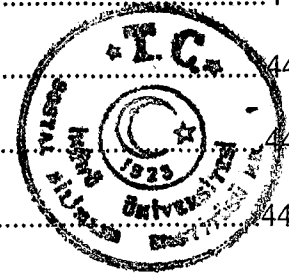
1. BİÇİMBİLİMSEL DÜZEYDE OLUMSUZLUK.....	7
1.1.Sadece Yükleme Olumsuz Olan Cümleler.....	7
1.1.1. Yapıca ve Anlamca Olumsuz Olan Cümleler.....	7
1.1.1.1.Fiil Cümlelerinde Olumsuzluk.....	7
1.1.1.1.1. –mA Olumsuzluk Ekiyle Yapılanlar.....	7
1.1.1.1.1.1.Eski Türkçedeki Kullanımları.....	8
1.1.1.1.1.1.1. Fiil Çekimlerinde.....	8
1.1.1.1.1.1.1.1.Basit Zamanlardaki Çekimleri.....	8
1.1.1.1.1.1.1.2.Birleşik Zamanlardaki Çekimleri.....	11
1.1.1.1.1.1.1.3.Dilek Kiplerinin Çekimleri.....	12
1.1.1.1.1.1.1.2. Sonuç.....	15
1.1.1.1.1.2.Ekin Ağzıldaki Kullanımı.....	15
1.1.1.1.1.2.1. Fiil Çekimlerinde.....	15
1.1.1.1.1.2.1.1.Basit Zamanlardaki Çekimleri.....	15
1.1.1.1.1.2.1.2.Birleşik Zamanlardaki Çekimleri.....	17
1.1.1.1.1.2.1.3.Dilek Kiplerinin Çekimleri.....	17

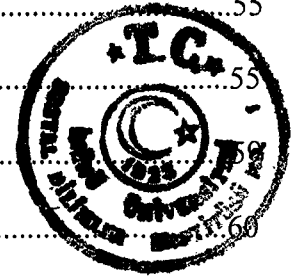
1.1.1.1.2.1.2. Sonuç.....	18
1.1.1.1.3.Ekin Türkiye Türkçesindeki Kullanımları.....	18
1.1.1.1.2.2. Fiil Çekimlerindeki Kullanımları.....	18
1.1.1.1.2.2.1.Basit Zamanlardaki Çekimleri.....	18
1.1.1.1.2.2.2.Birleşik Zamanlardaki Çekimleri.....	20
1.1.1.1.2.2.3.Dilek Kiplerinin Çekimi.....	22
1.1.1.1.3.2.Tasviri Fiillerle Kullanımları.....	24
1.1.1.1.3.3.Sonuç.....	30
1.1.1.2.İsim Cümlelerinde Olumsuzluk.....	30
1.1.1.2.1. –sIz Yokluk ekiyle Yapılanlar.....	30
1.1.1.2.1.1.Eski Türkçedeki Kullanımları.....	30
1.1.1.2.1.2.Türkiye Türkçesindeki Kullanımları.....	30
1.1.1.2.1.3. Sonuç.....	32
1.1.2. Yapıca Olumsuz Anlamca Olumlu Olan Cümleler.....	32
1.1.2.1.Fiil-Cümlelerinde Olumsuzluk.....	32
1.1.2.1.1. –mI Soru Ekiyle Yapılanlar.....	32
1.1.2.1.1.1.Eski Türkçedeki Kullanımları.....	32
1.1.2.1.1.2. Ağızlardaki Kullanımları.....	33
1.1.2.1.1.3.Türkiye Türkçesindeki Kullanımları.....	33
1.1.2.1.1.3.1. –mI'nın Yok'la Kullanımları.....	35
1.1.2.1.1.3.2. Değil Edatıyla Kullanımları.....	35
1.1.2.1.1.3.3. Sonuç.....	36
1.1.3. Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Olan Cümleler.....	36
1.1.3.1.Fiil Cümlelerinde.....	36

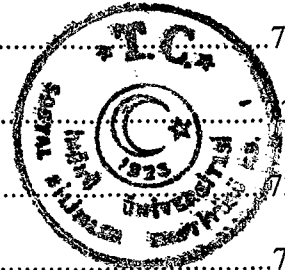
1.11.3.1.1. –mI Soru Ekiyle Yapılanlar.....	36
1.1.3.1.2. Sonuç.....	37
1.2. Yüklemin Yanında Bir Ögesi Daha Olumsuz Olan Cümleler.....	37
1.2.1. Fiil Cümlelerinde Olumsuzluk.....	37
1.2.1.1.Fiilimsilerle Yapılan Olumsuz Cümleler.....	37
1.2.1.1.1. Zarf-Fiillerle Yapılanlar.....	37
1.2.1.1.2. Sıfat-Fiillerle Yapılanlar.....	39
1.2.1.1.3. İsim-Fiillerle Yapılanlar.....	40
1.2.1.2.–sA Şart Ekiyle Yapılan Olumsuz Cümleler.....	41
1.2.1.3. Sonuç.....	41
2. SÖZDİZİMSEL DÜZEYDE OLUMSUZLUK.....	41
2.1. Sadece Yüklemini Olumsuz Olan Cümleler.....	42
2.1.1. Yapıca ve Anlamca Olumsuz Olan Cümleler.....	42
2.1.1.1.Fiil Cümlelerinde Olumsuzluk.....	42
2.1.1.1.1. Değil Kelimesiyle Yapılanlar.....	42
2.1.1.1.2. Sonuç.....	43
2.1.1.2. İsim Cümlelerinde Olumsuzluk.....	44
2.1.1.2.1. “Değil” Kelimesiyle Yapılanlar.....	44
2.1.1.2.1.1. Ağızlardaki Kullanımları.....	44
2.1.1.2.1.2. Türkiye Türkçesindeki Kullanımları.....	44
2.1.1.2.1.2.1. Ek-Fiilin Çekimlerinde.....	44
2.1.1.2.2. “Yok” Kelimesiyle Yapılanlar.....	46
2.1.1.2.2.1. Eski Türkçedeki Kullanımları.....	46

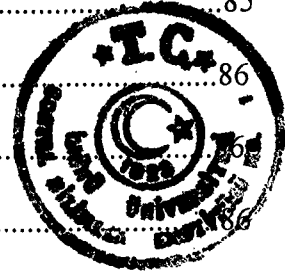
2.1.1.2.2.2. Ağızlardaki Kullanımları.....	46
2.1.1.2.2.3. Türkiye Türkçesindeki Kullanımları.....	47
2.1.1.2.2.3.1. Ek-Fiilin Çekimlerinde.....	47
2.1.1.2.2.3.2. –Dır Bildirme Ekiyle Çekimleri.....	49
2.1.1.2.3. Sonuç.....	50
2.1.2. Yapıca Olumsuz Anlamca Olumlu Cümleler.....	50
2.1.2.1.Fiil Cümlelerinde Olumsuzluk.....	50
2.1.2.1.1. “Değil” le Yapılanlar.....	50
2.1.2.2.Sonuç.....	51
2.1.2.2. İsim Cümlelerinde Olumsuzluk.....	51
2.1.2.2.1 “Değil” le Yapılanlar.....	51
2.1.2.2.2.”Yok” la Yapılanlar.....	52
2.1.2.2.3. Sonuç.....	54
2.1.3. Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Cümleler.....	54
2.1.3.1.Fiil Cümlelerinde Olumsuzluk.....	54
2.1.3.1.1.Ne...Ne”Bağlacıyla.....	54
2.1.3.1.2. “Da” Bağlacıyla.....	55
2.1.3.1.3. Soru Sözcükleriyle.....	55
2.1.3.1.3.1. “Ne”.....	55
2.1.3.1.3.2. “Niçin”.....	58
2.1.3.1.3.3. “Nasıl”.....	60
2.1.3.1.3.4.”Kaç”.....	60
2.1.3.1.3.5. “Hangi”.....	60
2.1.3.3.6. “Hani”.....	61

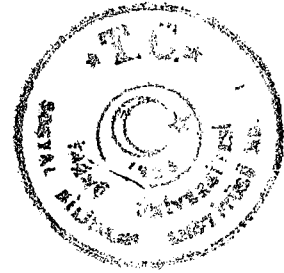
2.1.3.1.4. “Vazgeç- Birleşik Fiiliyle.....:	61
2.1.3.1.5. “Yalan” Sözcüğüyle.....	62
2.1.3.1.6. Sonuç.....	63
2.2. Yüklem Yanında Bir Ögesi Daha Olumsuz Olan Cümleler.....	63
2.2.1. Fiil Cümlelerinde.....	63
2.2.1.1.“Değil” Bağlacıyla.....	63
2.2.1.2. Sonuç.....	64
3. SÖZLÜKSEL DÜZEYDE OLUMSUZLUK.....	64
3.1. Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Olan Cümleler.....	64
3.2. Sonuç.....	66
II. BÖLÜM: KELİMEDE OLUMSUZLUK.....	67
1. BİÇİMSEL DÜZEYDE OLUMSUZLUK.....	68
1.1. Yapıca ve Anlamca Olumsuz Olan Kelimeler.....	68
1.1.1. –sa Şart Ekiyle Yapılan Olumsuz Kelimeler.....	68
1.1.2. Fiilimsilerle Yapılan Olumsuz Kelimeler.....	71
1.1.2.1.Eski Türkçe Dönemindeki Kullanımları.....	72
1.1.2.2.Ağızlardaki Kullanımları.....	73
1.1.2.3.Türkiye Türkçesi Dönemindeki Kullanımları.....	73
1.1.2.3.1 Zarf-Fiillerle Kullanımı.....	73
1.1.2.3.2. Sıfat-Fiillerle Kullanımı.....	75
1.1.2.3.3. İsim-Fiillerle Kullanımı.....	77

1.1.3. Bir Olumlu Bir Olumsuz Kelimeyle Yapılan Tekrar Grupları.....	78
1.1.3.1. “-Ip-ecek” le Yapılanlar.....	78
1.1.3.2. “-Ip-mAdIk”la Yapılanlar.....	78
1.1.4. Sonuç.....	79
1.2. Yapıca Olumsuz Anlamca Olumlu Kelimeler.....	80
1.2.1. “-r-mEz” Zarf-Fiiliyle.....	80
1.2.1.1. Eski Türkçe Döneminde.....	81
1.2.1.2. Ağızlarda.....	81
1.2.1.3. Türkiye Türkçesinde.....	81
1.2.2. Sonuç.....	82
1.3. Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Kelimeler.....	82
2. SÖZDİZİMSEL DÜZEYDE OLUMSUZLUK.....	82
2.1. Yapıca ve Anlamca Olumsuz Olan Kelimeler.....	82
2.1.1. “Değil” Edatıyla.....	82
2.1.2. “Var Yok” Sözcükleriyle.....	83
2.1.3. Sonuç.....	84
2.2. Yapıca Olumsuz Anlamca Olumlu Kelimeler.....	85
2.2.1. “Var Yok” Sözcükleriyle.....	85
2.2.2. Sonuç.....	85
2.3. Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Kelimeler.....	86
3. SÖZLÜKSEL DÜZEYDE OLUMSUZLUK.....	86
3.1. Yapıca ve Anlamca Olumsuz Olan Kelimeler.....	86
3.1.1. “Hiç” Sözcüğüyle.....	86
3.1.2. “Hayır” Sözcüğüyle.....	87

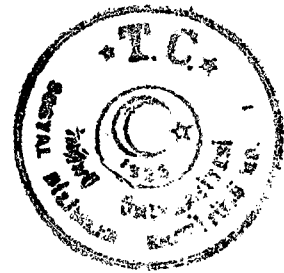

3.1.3. Sonuç.....	89
GENEL SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	90
KAYNAKÇA.....	94

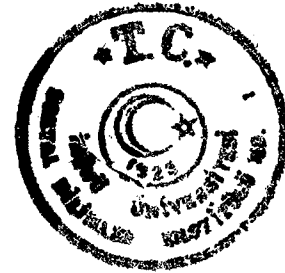

KISALTMALAR

AS	: Atasözleri Sözlüğü
BK	: Beyaz Kale
BAY	: Bir Adam Yaratmak
BİKKPM	: Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalı
ÇBÇY	: Çok Bilen Çok Yanılır
DS	: Deyimler Sözlüğü
DHK	: Dokuzuncu Hariciye Koğuşu
DGAAÜA	: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Ağızları Üzerine Araştırmalar
EİA	: Edirne İli Ağızları
EGKÜK	: Ey Gece Kapını Üstüme Kapat
ETY	: Eski Türk Yazıtları
EYAD	: Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler
FSKB	: Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana
HB	: Havada Bulut
KM	: Kelleci Memet
MK	: Mahalle Kahvesi
MİA	: Malatya İli Ağızları
MS	: Mai ve Siyah
OA	: Orhun Abideleri
S	: Sergüzeşt
TLÖ	: Türk Lehceleri Örnekleri
TTF	: Taaşuk-ı Talat ve Fitnat

TTTFF	: Türkiye Türkçesinde Tasviri Fiiller ve Fonksiyonları
UH	: Uzun Hikâye
UMA	: Urfa Merkez Ağzı
Y	: Yaban
YB	: Yağmur Beklerken
YE	: Yalnız Efe
YS	: Yazsonu
ZN	: Zor Nikah
ZT	: Zoraki Tabip
ZBKİA	: Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları

ÖNSÖZ

Bu tezin konusu “Türkiye Türkçesinde Olumsuz Cümle Yapıları” dır. Bu başlıkla ifade edilmek istenen, Tanzimat Edebiyatından günümüze kadar olan dönemde yer alan olumsuz cümle şekilleridir.

Ancak bu döneme ait olumsuz cümleleri incelerken, gerek konuya etimolojik bakımdan açıklık getirebilmek, gerekse küçük çapta da olsa bir karşılaştırmaya gidebilmek için Eski Türkçe Döneminde yer alan olumsuz cümle şekillerine değinmeyi uygun gördük.

Bu çalışmayı yapmaktaki amacımız, gramer kitaplarımızda kısaca bahsedilen olumsuz cümleler hakkında ayrıntılı bilgi verebilmek, bunun yanında olumsuz cümlelerin Tanzimattan günümüze kadar nasıl bir değişiklik geçirdiğini, en sık hangi şekillerin kullanıldığını, ayrıntılı bir sınıflandırmayla ortaya koymaktır.

Bu çalışmayı yaparken, adı geçen dönemlere ait pek çok eser taradık ve bu eserlerden elde ettiğimiz örnekleri ayrıntılı bir sınıflandırma içerisinde kronolojik olarak sıralamayı uygun gördük. Bunun yanında yeri geldikçe açıklamalarla konuyu netleştirmeye çalıştık.

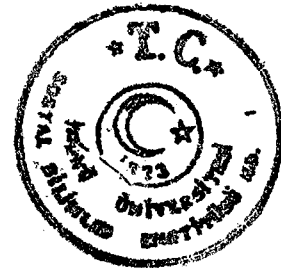
Çalışma, bir giriş ile iki bölümden oluşmaktadır. “Cümlede Olumsuzluk” ve “Kelimedede Olumsuzluk” isimlerini taşıyan bu iki bölüm: “Sözdizimsel Düzeyde Olumsuzluk”, “Sözlüksel Düzeyde Olumsuzluk”, “Bicimbirimsel Düzeyde

Olumsuzluk” başlıkları ile “Yapıca Ve Anlamca Olumsuz Cümleler-Kelimeler”, “Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Cümleler –Kelimeler” ve “Yapıca Olumsuz Anlamca Olumlu Cümleler-Kelimeler” alt başlıklarını içermektedir.

Çalışmalarındaki yardımlarından dolayı hocam ve danışmanım Yrd.Doç.Dr.Muhittin Çelik’e, bu tezi hazırlarken bana yol gösteren ve fikirleriyle destek olan Prof.Dr.Gürer Gülsevin’e, olumsuz cümleleri sınıflandırma konusundaki yardımlarından dolayı Johan Vandawella’ya, kaynaklara ulaşmam konusunda yardımlarını esirgemeyen Yrd.Doç.Dr. Mehmet Ünal Şahin ile Yrd.Doç.Dr. Nesrin Sis’e ve uygun çalışma ortamının oluşmasındaki yardımlarından dolayı bölüm başkanımız Yrd.Doç.Dr. Sadık Armutlu’ya teşekkür ederim.

Özlem DEMİREL

GİRİŞ

Olumsuz cümleleri anlayabilmek için öncelikle “olumsuzluk” kavramının ne olduğunu açıklamamız gerekir.

Türkçe sözlüklerde olumsuzluk kavramı şu şekillerde tanımlanır:

“Yadsılı, menfi, salibe, “-me, -ma” ara ekleri getirilen (fiil) veya bu fiillerle yahut yok, değil koşaçları ile anlatılan (cümle, önerme)”¹.

“Yapıcı ve yararlı olmayan, hiç bir sonuca ulaşmayan, davranışları beğenilmeyen, bir şeyi yadsıyan, yadsıma özelliği taşıyan.”².

“İstenilene uygun bulunmayan, faydalı, yapıcı olmayan, aleyhde, negatif, menfi”³.

“Yapıcı ve faydalı olmayan, zararlı, menfi, negatif, davranışları beğenilmeyen, yıkıcı düşünceleri olan, bir şeyi inkâr eden veya inkâr özelliği taşıyan”⁴.

“Zararlı, menfi, yapıcı ve yararlı olmayan, davranışları beğenilmeyen, yıkıcı olan ve –me eki getirilen fiil”⁵ şekillerinde tanımlanır.

Görüldüğü gibi Türkçe sözlüklerdeki tanımlar, gerçekleşen bir durumun istenilmeyen bir yönde gerçekleşmesi noktasında birleşmektedir. Bu tanımlarda gerçekleşmeme durumundan değil, gerçekleşen durumun kötülüğünden bahsedilmektedir. Bu, olumsuz cümlelerin biçimden ziyade anlam yönüyle ilgilidir.

¹ Türkçe Sözlük, TDK Yay., (5.basım), Ankara, 1969, s.569.

² Türkçe Sözlük, TDK Yay.,(7.Basım), Ankara, 1983, s.898.

³ Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, Beyan Yayınları, (4.basım), İstanbul, 1985, s.867.

⁴ **Örnekleriyle Türkçe Sözlük**, MEB Yay., Ankara, 1996, s.2165.

⁵ Türkçe Sözlük, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, s.448.

Emile Benveniste ise, “olumsuzluğun var olmama bildiren bir yargı”⁶ olduğunu ifade eder.

Ancak dikkat edilecek olursa Türkçe sözlüklerdeki kabul etmeme tanımının da yokluk ifade ettiği fark edilir. “Kabul etmeme”, eylemi gerçekleştirilmeye yönelik bir hareketsizliği ifade etmektedir.

Bu çalışmayı yaparken, “olumsuzluk” un hem Türkçe sözlüklerdeki “yadsıma, beğenmeme, kabul etmeme” gibi tanımlarını, hem de Benveniste’nin ifade ettiği gibi “varolmama ve yokluk” ifade eden tanımlarını esas aldık.

“Olumsuz cümlelerin” tanımlarına ise gramer kitaplarımızdan bakmayı uygun gördük:

Türkçe Dilbilgisi’nde, menfi karşılığında kullandığımız olumsuz cümlelerin yokluk anlamı taşıdığı ifade edilir.⁷

Yeni Türk Dilbilgisi’nde, olumsuz cümle veya cümleciklerin eylemin yapılmadığını veya olmadığını bildiren cümleler olduğu söylenir.⁸

Tümcebilgisi’nde, yüklem gösterdiği eylemin yapılma ya da olma doğrultusunda belirlenmediği tümceye olumsuz tümce dendiği belirtilir⁹.

Türkçede Söz Dizimi’nde de, yargının gerçekleşmediğini anlatan cümlelerin olumsuz cümle olduğu ve bu cümlelerin yüklemine yapılmama, yapılmama ve olmama bildirdiği, belirtilmiştir.¹⁰

Dilbilgisi adlı eserde ise olumsuz cümlelerin, olumsuz yüklemle kurulan

⁶ Emile Benveniste, **Genel Dilbilim Sorunları**, Çeviren: Erdim Öztokat, YKY, İstanbul, 1994, s.151.

⁷ Kaya Bilgegil, **Türkçe Dilbilgisi**, Dergah Yayınları, (2. Basım), İstanbul, 1982, s.57.

⁸ Haydar Ediskun, **Yeni Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963, s.367.

⁹ Hikmet Dizdaroğlu, **Tümcebilgisi**, TDK Yay., Ankara, 1976, s.289.

¹⁰ Leyla Karahan, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yayınları, (5.basım), Ankara, 1998, s.71.

tümce ve yüklemi olumlu olduğu halde anlamca olumsuz olan tümce olduğu vurgulanır.¹¹

Görüldüğü gibi olumsuz cümlenin, gerçekleşmeyen bir yargıyı ve olmama durumunu ifade ettiği konusunda, gramer kitaplarımız birleşmektedir.

Türkiye Türkçesinde yer alan olumsuz cümle yapılarını incelerken, Türkiye Türkçesinin sınırlarını da iyi belirlemek gerekir.

Türkiye Türkçesinin başlangıcı için bilim adamlarımızın farklı tarihleri esas aldıklarını görüyoruz:

A.Dilâçar, Tanzimattan XX.yy'ın başlarına kadar olan döneme Yeni Osmanlıca Dönemi dendiğini ancak 1940'ta TDK tarafından Türkiye Türkçesi teriminin kabul edildiğini ve bu son dönemi de –Yeni Osmanlıca Dönemi- Türkiye Türkçesi içerisinde değerlendirebileceğimizi söyler.¹²

Muharrem Ergin ise 1908 meşrutiyetiyle başladığını ve günümüze kadar devam ettiğini ifade eder.¹³

Tuncer Gülensoy, Osmanlı Türkçesinin Tanzimat Dönemine kadar yani XVI.yy ile XIX yy'lar arasındaki dönemde yer aldığını belirtir.¹⁴ Tanzimat Dönemini Osmanlı Türkçesine dahil etmemesine dayanarak, Tuncer Gülensoy'un Türkiye Türkçesini Tanzimatla başlattığını düşünebiliriz.

Tahir Nejat Gencan ise bugünkü Türkçe başlığını verdiği dönemin XIX.yy'ın ortalarından başladığını ve günümüze kadar devam ettiğini belirtirken¹⁵, Tanzimat Dönemini de bugünkü Türkçeye dahil etmiş oluyor.

¹¹ Tahir Nejat Gencan, **Dilbilgisi**, TDK Yay., (4.basım), Ankara, 1979, s.84.

¹² Agop Dilâçar, **Türk Diline Genel Bir Bakış**, TDK Yay., Ankara, 1964, s.150-152.

¹³ Muharrem ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1998, s.20.

¹⁴ Tuncer Gülensoy, **Türkçe El Kitabı**, Gençlik Yayınları, (2. Basım), Kayseri, 1995, s.76.

¹⁵ Tahir Nejat Gencan, **a.g.e.**, s.76.

Bu çalışmada ise, Eski Türkçe Döneminden, “Büyük Türk Klasikleri”nin birinci cildinde yer alan metinler, Saadet Çağatay’ın “Türk Lehçeleri Örnekleri”, Muharrem Ergin’in “Orhun Abideleri”, J.Russell Hamilton’un “Budacı İyi Ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası”, Hüseyin Namık Orkun’un “Eski Türk Yazıtları” ; Tanzimat Döneminden, Şemsettin Sami’nin “Taaşuk-ı Talat ve Fitnat”, Samipaşazâde Sezâi’nin “Sergüzeşt”, Ahmet Vefik’in “Zor Nikah” ve “Zoraki Tabip” ; Servet-i Fünun Döneminden, Halid Ziya Uşaklıgil’in “Mai ve Siyah” ; Milli Edebiyat Döneminden, Ömer Seyfettin’in “Yalnız Efe”, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun “Yaban” ; Cumhuriyet Döneminden, Tarık Buğra’nın “Yağmur Beklerken”, Sait Faik Abasıyanık’ın “Mahalle Kahvesi”, Türkiye Türkçesi Döneminden ise Adalet Ağaoğlu’nun “Yazsonu”, Oktay Akbal’ın “Ey Gece Kapını Üstüme Kapat”, Mustafa Kutlu’nun “Uzun Hikaye”, Kemal Tahir’in “Kelleci Memet” vb. eserleri tarandı Bu taramayı yaparken dönemin dil özelliklerini yansıtan eserleri seçmeye çalıştık.

Başlangıç noktası olarak Tanzimatı esas almamız, Türk dilinin bu dönemde bir geçiş devri yaşayarak, dil bakımından da değişiklikler gösterdiğine ve bu farklılıkların ifade edilmesi gerektiğine inandığımız içindir.

Ayrıca Türkiye Türkçesindeki olumsuz cümlelerin iyi anlaşılabilmesi için Eski Türkçe Döneminde yer alan olumsuz cümle şekillerine deyinmenin yararlı olacağını düşündük. Ancak Eski Türkçe Dönemine ait olumsuz cümlelerden bahsederken, Türkiye Türkçesinde olan yapıları esas aldık.

Olumsuz cümlelerin sınıflandırılması konusuna gelince, bu tür cümleleri, cümlede olumsuzluk ve kelimedeki olumsuzluk olmak üzere iki ana bölüm şeklinde ele almak gerekir. Cümlede olumsuzluk bölümünde, cümlenin tamamını kapsayan

bir olumsuzluktan bahsettik. Böyle cümleler genellikle yüklemi olumsuz olan cümlelerdir. Kelimede olumsuzluk bölümünde ise, cümlenin tamamını etkilemeyen, olumsuzluğun sadece olumsuz bir anlamı ifade eden kelime üzerinde kaldığı cümleleri ele almaya çalıştık. Bu bölümde daha çok fiilimsilerle yapılan cümleler yer almaktadır.

Her iki bölümde de olumsuz yapıları, sözdizimsel, biçimbilimsel ve sözlüksel düzeylerde ele aldık. Sözdizimsel düzeyde, cümledeki dizilişten; biçimbilimsel düzeyde, eklerden; sözlüksel düzeyde ise, kelimenin kendisinden kaynaklanan olumsuz yapılaraya yer verdik. Bu başlıklardan her birini de, yapıcı ve anlamca olumsuz olan cümleler veya kelimeler, yapıcı olumsuz anlamca olumlu olan cümleler veya kelimeler, yapıcı olumlu anlamca olumsuz cümleler veya kelimeler alt başlıkları halinde sınıflandırdık. Ayrıca bu cümleleri, isim veya fiil cümlesi oluşlarına göre de ayrı ayrı ele aldık:

I. BÖLÜM
CÜMLEDE OLUMSUZLUK

1.BİÇİMBİLİMSEL DÜZEYDE OLUMSUZLUK

Biçimbilimsel düzeyde olumsuzlukla anlatmak istediğimiz, eklerle yapılan olumsuzluktur. Bu düzeyde olumsuzluğun fiil cümlelerinde, çoğunlukla –mA olumsuzluk ekiyle yapıldığını görüyoruz.

1.1. Sadece Yüklemi Olumsuz Olan Cümleler

Yüklemin yanında diğer öğeleri de olumsuz olan cümlelere rastladığımız için böyle bir başlığa yer vermemiz kaçınılmaz oldu.

1.1.1.Yapıca ve Anlamca Olumsuz Olan Cümleler

1.1.1.1.Fiil Cümlelerinde Olumsuzluk

1.1.1.1.1. –mA Olumsuzluk ekiyle Yapılanlar

Türkçede, Eski Türkçe Döneminden itibaren olumsuz fiil cümleleri çoğunlukla, çekimsiz bir fiil üzerine getirilen –mA olumsuzluk ekiyle yapılır. Zaman, şahıs ve diğer çekim ekleri bu olumsuzluk ekinden sonra gelir.

Bu ekin kökeniyle ilgili değişik görüşler vardır:

Ramstedt, olumsuzluk ekinin, Tunguz dillerinde manası “i-memek” (olmamak, bulunmamak) olan “e-“ fiiline bir –m/-ma fiil isminin getirilmesiyle oluştuğunu söyler.¹⁶

Talat Tekin de Ramstedt ile aynı görüşü paylaşmaktadır: “Ana Altaycadaki olumsuz fiil e- “yapmamak, etmemek” Ana Türkçede fiillerden –m ekiyle yapılmış isimlerin sonuna getirilir, daha sonra –m’li isim fiilin son hecesindeki vurgu ilk hece

¹⁶ Ali Cin, *Tarihî Türk Şiveleri ve Günümüz Oğuz Grubu Şivelerinde Olumsuzluk İfadesi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Çanakkale, 1998, s.11, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

üzerine kayarken bu hecenin ünlüsü düşmüş ve grup içinde vurgusuz –me hecesi oluşmuştur diyerek şu örnekleri verir:

Kelim ‘e-di> kel’medi> gel’medi”¹⁷

Şinasi Tekin, Tohorca’da fiillerin belli kiplerini olumsuz yapmak için bir ma edâtı kullanıldığını ve Tohorca’daki bu olumsuzluk edâtı ma’nın Türkçe’ye girerek ekleşmiş olduğunu ve bu alıntı olayının yazı dilinden çok önceki bir döneme ait olduğunu belirtir.¹⁸

A.Von Gabain ise, fiillerin fiil tabanına “-mA”, getirilmek suretiyle olumsuzlaştırıldığını söylerken bu ekin etimolojisi hakkında bilgi vermez.¹⁹

1.1.1.1.1.Eski Türkçedeki Kullanımları

1.1.1.1.1.1.Fiil Çekimlerinde

1.1.1.1.1.1.1.Basit Zamanlardaki Çekimleri

1.1.1.1.1.1.1.1.Geniş Zaman Çekiminde

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Eski Türkçede de geniş zaman özel bir olumsuzluk şekline sahiptir. Olumlu şeklin –r’sinin yerine -z getirilerek geniş zamanın olumsuzu yapılır:

- Oğul kızka sanmaz (BİKKPM 32)

(Ona oğul ya da kız evlat denemez.)

- asıgılgı bolguluğ yolung közünmez

inçgölüg bolguluğ belgüng belgürmez (TK 99)

¹⁷ Talat Tekin, “Türkçe Olumsuzluk Eki {-mE-} Üzerine”, **Dilbilim Yazıları**, Ankara, 1990, s.13.

¹⁸ Şinasi Tekin, “Türkçede –MA- Olumsuzluk Eki İle –DİK + Eki Nereden Geliyor?”, **Tarih ve Toplum**, C.13, S.74, Ankara, 1990, s.17.

¹⁹ A.Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri**, TDK Yay., Ankara 1988, s.77.

(Faydalı olacak yolun görünmez

Huzurlu olacak izin belirmez.)

- Yol azsar ev tapmaz

Kişi yangılsar iş bütmez (TK 98)

(yol şaşsa ev bulunmaz

Kişi yanılsa iş bitmez.)

-beg bolgalı kılıntıg yarlıkıng yorımaz (TK 98)

(Beğ olmaya çalıştın, buyruğun yürümez.)

- Tegininça tep tedi küdan ür tursar yaramaz (BİKKPM 61)

(Prens şöyle dedi: Bir konuk uzun süre kalırsa uygun olmaz.)

1.1.1.1.1.1.1.2 Şimdiki Zaman Çekiminde

Taradığımız eserlerde şimdiki zamanın olumsuz çekimine rastlayamadığımız gibi, A.Von Gabain de eserinde diğer zaman çekimlerine yer verirken şimdiki zaman çekiminden bahsetmez ve şimdiki zamanın geniş zaman çekimiyle ifade edildiğini belirtir.²⁰

1.1.1.1.1.1.1.3. Belirli Geçmiş Zaman Çekiminde

Olumsuzluk eki “-mA”dan sonra belirli geçmiş zamanı ifade eden “-dI”nın getirilmesiyle bu zamanın olumsuz çekimi yapılır.

²⁰ A.Von Gabain, a.g.e., s.80.

Belirli geçmiş zamanın olumsuz çekiminde III. teklik şahsın çekimine daha sık rastlanmaktadır, bunun yanında bazen III. çokluk şahsın yerine de III. teklik şahsın kullanıldığı görülür:

-Künina kolguç-lar üzülmedi (BİKKPM 30)

(Günden güne para isteyenlerin arkası kesilmedi.)

-İnçip tegin alkumı taplamadı (BİKKPM 34)

(Ne var ki prens hepsini beğenmedi.)

-Kentü budunum tidim, udu kelin tidim, kodup bardım, kelmedi (ETY 168)

(Kendi kavmim dedim, bana uyararak gelin dedim, koyup vardım, gelmedi.)

-Ulug eb örtenmiş katına tegi kalmaduk baki ne tegi kodmaduk (TK 267)

(Büyük bir ev yanıp bitmiş katına kadar kalmadı, zaviyesine kadar kalmadı.)

-İlgerü Şantung yazıka tegi süledim, taluyka kiçig tegmedim. (OA 2)

(Doğuda Şantung ovasına kadar ordu sevkettim, denize ulaşmadım.)

-Tün udımatı, küntüz oturmatı (OA 78)

(Gece uyumadı, gündüz oturmadı.)

1.1.1.1.1.1.1.4. Belirsiz Geçmiş Zaman Çekiminde

Bu zamanın olumsuz çekimlerine rastlamadığımız gibi A. Von Gabain de, bu zamanın “-mA” olumsuzluk ekini almadığını belirtir.²¹

²¹ A. Von Gabain, a.g.e.,s.80.

1.1.1.1.1.1.1.5. Gelecek Zaman Çekiminde

Eski Türkçede gelecek zamanın olumsuzu, “-gay /-gay ~-ga/-ga~
-ğı/-gi, -cı, -çi; -ça,-ça” gelecek zaman eklerinden önce “-mA” olumsuzluk ekinin getirilmesiyle yapılır. Bir gelecek zaman eki olan -taçı, -täçi; -daçı, -daçi'nin olumsuzluk ekiyle birlikte kullanımına rastlamadığımız için buna yer vermedik.

-tirig ıdmağaylar (TLÖ15)

(Canlı gönderilmeyecekler.)

-tengri mojağ äşi-dgä'y nang taplamagay (TLÖ 15)

1.1.1.1.1.1.2. Birleşik Zamanlardaki Çekimleri

Eski Türkçe döneminde birleşik zaman çekimlerinin sınırlı sayıda olduğu görülmektedir.

1.1.1.1.1.1.2.1. Hikâye Birleşik Zamanı

1.1.1.1.1.1.2.1.1. Geniş Zamanın Hikâyesi

-turkaru adınlarınğ isig özlerin üzgeti kanmaz erdi (TK 110)

(Daima başkalarının tatlı canlarını almağa doymazdı.)

1.1.1.1.1.1.2.1.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Eski Türkçede şimdiki zaman çekimi olmadığı, daha doğrusu şimdiki zaman yerine geniş zaman kullanıldığı için, doğal olarak bu zamanın hikâyesine de rastlayamıyoruz.

1.1.1.1.1.1.2.1.3. Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Örneği bulunamadı.

1.1.1.1.1.1.2.1.4. Gelecek Zamanın Hikâyesi

Örneği bulunamadı.

1.1.1.1.1.1.2.2. Rivayet Birleşik Zamanı

1.1.1.1.1.1.2.2.1. Geniş Zamanın Rivayeti

Geniş Zamanın olumsuzluk eki olan “-maz”a “ermiş” in eklenmesiyle oluşur:

-bängser, semiz buka toruğ buka tiyin bilmez ermiş (OA 66)

(Tekme atsa; semiz boğa, zayıf boğa olduğu bilinmezmiş.)

-bir kişi yangılsar oguşı budunı bişükinge tegi kıdmaz ermiş. (OA 4)

(Bir insan yanılrsa, kabilesi, milleti, akrabasına kadar barındırmazmış.)

-edgü bilge kisig edgü alp kişig yarıt maz ermiş (OA 4)

(İyi, bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş.)

1.1.1.1.1.1.2.2.2. Belirli Geçmiş Zamanın Rivayeti

Örneği bulunamadı. Türkiye Türkçesinde de bu zamanın çekimine rastlanmaz.

1.1.1.1.1.1.2.2.3. Belirsiz Geçmiş Zamanın Rivayeti

Örneği bulunamadı.

1.1.1.1.1.1.2.2.4. Gelecek Zamanın Rivayeti

Örneği bulunamadı.

1.1.1.1.1.1.3. Dilek Kiplerinin Çekimi

1.1.1.1.1.1.3.1. Emir-İstek Kipinin Çekimi

I.teklik şahısta, “-ayın; ayn, -ayn” ünlü ile biten fiil tabanlarından sonra “-yin, -yın”

eki ile emir-istek ifade edilir:

-munun yüzün yema körmayin (BİKKPM 58)

(Bunun yüzünü bir daha görmeyeyim.)

A.V.Gabain, II.teklik şahsın emir-istek kiplerindeki olumlu çekiminin –gıl, -gil, -kıl ekleriyle yapıldığını belirtir.²² Bu durumda fiilin olumsuz çekiminin –ma +gıl /+gil/ +kıl şeklinde olacağı düşünülebilir. Ancak emir-isteğin böyle bir olumsuz çekimine rastlamıyoruz. Emir-istek kipinin II. teklik şahsının olumsuz çekiminin sadece “-mA” ekiyle yapıldığını görüyoruz:

-korkma edgüti ötün ayınma (TK 270)

(Korkma iyice dua et, sakınma.)

Bunun yanında “-may” la yapılan bir örneğe rastlıyoruz:

-at aşar alp ertiniz it ut aşar küç ertiniz inilig bəri uça bars adrılmay itu (ETY 512)

(at aşan kahraman idiniz; et (?) öküz aşan güç idiniz yavru kurt [uç] bars ayrılma ey!)

²² A.Von Gabain, a.g.e., s.79.

Emir-istek kipinin III. teklik şahsının olumsuzunun çekimi –zun, -zün eklerinin başına “-mA” olumsuzluk ekinin getirilmesiyle yapılır:

-kañum ellig tilkä kirmäzün (BİKKPM 32)

(Babam kral eleştirilere uğramasın, dillere düşmesin.)

I.çokluk şahsın olumsuz çekimi ise –alım, -alim eklerinin başına –mA olumsuzluk eki getirilerek yapılır. Ancak yan yana gelen “a”lardan biri düşer:

-yakışpan adrımalım (TK 90)

(Birleşip ayrılmayalım.)

II.çokluk şahıs, (-ma)-ıñlar eki ile yapılır:

-Bükünte maru mening uluşumta biçin avka barmanglar (TK 112)

(Bundan sonra benim ülkemde maymun avına gitmeyiniz.)

A.V. Gabain’in de belirttiği gibi, sadece “ñ” ekiyle yapılan emir-istek şekli nezaket ve rica ifade etmektedir.²³ Örneklerimiz de bunu destekler niteliktedir:

-inçip kayu kün burxan kutın bulsar ... meni titmañ (BİKKPM 46)

(Buddha’nın mutluluğuna eriştiğiniz gün beni reddetmeyin.)

-tañrim korkmañ busanmañ (BİKKPM 46)

(Efendim, korkmayınız, dertlenmeyiniz.)

²³ A.Von Gabain, a.g.e., s.79.

III.çokluk şahıs ise, -zunlar, -zünlar veya -zun, -zün eklerinin başına -ma olumsuzluk eki getirilerek çekimlenir:

-edgü ança... sülep yorımazun (ETY 102)

(İyi; böylece ... asker sevkedip yürümesinler.)

1.1.1.1.1.1.2. Sonuç:

Eski Türkçe Döneminde birleşik fiil zamanlarının olumsuz (özellikle III.teklik şahıs) çekimine, fazla rastlamadık. Eski Türkçe Döneminde de olumsuzluk zaman ve şahıs eklerinden önce getirilen “-mA” olumsuzluk ekiyle yapılmaktadır.

Türkiye Türkçesinden farklı olarak Eski Türkçe Döneminde şimdiki zamanın olumsuz fiil çekimlerine rastlanmamakta bu zamanda gerçekleşen olaylar geniş zaman çekimleriyle ifade edilmektedir.

1.1.1.1.1.2.Ekin Ağzlardaki Kullanımı

1.1.1.1.1.2.1.Fiil Çekimlerinde

1.1.1.1.1.2.1.1.Basit Zamanlardaki Çekimleri

1.1.1.1.1.2.1.1.1. Geniş Zaman Çekiminde

I. ve III.teklik şahıs çekimleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. II.teklik şahıs “-mez” şeklinde olması gerekirken sadece ‘-mA’ şeklinde olup, I. çokluk şahıs da “-mA” şeklinde olması gerekirken “-mAZ” şeklinde de görülebilir. III.çokluk şahıs çekiminde ise çokluk eki “LAR”ın sonundaki ‘r’nin bazen düşebildiğini görüyoruz:

-“yoh deyir” gülsün ben getmem. (DGAAÜA 118)

-Sen dedi tamil edemesin. (EİA 149)

-iç aşıa kalmaz. (EİA 124)

-kimsa isan deyib de gapısını açmazla ve gonusmazla. (ZBKİA 134)

1.1.1.1.2.1.1.2. Şimdiki Zaman Çekiminde

Bazı şahıs çekimlerinde şimdiki zaman eki “-yor” un hiç kullanılmadığını, bazı çekimlerde “yo” ve “yı” şeklinde, bazılarında ise sadece ‘y’ nin kullanıldığını görüyoruz. Yani ağızlarda şimdiki zamanın olumsuz çekimi bazen sadece ‘-mA’ olumsuzluk ekiyle yapılabilmektedir:

-ne kada durduk bilmiyom. (EİA 151)

-Öle ‘ya evden bi yere gitmeyosun. (ZBKİA 141)

-Sen Bayram amican ta iyisini gonusur. Böle esgi şeyleri, niçin gonusmon? (ZBKİA 175)

-Çoban; goyunun biri ne kötü, yayılmıyı. (MİA 253)

-Ta bilmiyoz topu. (ZBKİA 105)

-Filan “herdir heç görünmisiz?” (UMA 155)

-neyse bunu heç dinnemirler. (DGAAÜA 119)

-dögüysün sögüsün acımıylar. (MİA 267)

1.1.1.1.2.1.1.3) Belirli Geçmiş Zaman Çekiminde

Belirli geçmiş zaman çekiminde herhangi bir farklılık görülmemiştir.

-dünya malı için gam keder etmedim. (UMA 177)

-on nira borcu vardı ödamadı. (DGAAÜA 110)

-orda ayıhTım, dedim niya beni asmadınız? (DGAAÜA 111)

-sar askarlığı bana verecahsız dediği zaman gabul etmadılar. (DGAAÜA 156)

1.1.1.1.2.1.1.4. Belirsiz Geçmiş Zaman Çekiminde

Belirsiz geçmiş zamanın olumsuz çekimine ağızlarda fazla rastlanmamaktadır.

1.1.1.1.2.1.1.5. Gelecek Zaman Çekiminde

Gelecek zamanın bazı çekimlerinde bazen “-AcAk” gelecek zaman ekinin sonundaki “k” ünsüzünün düştüğü, bazen de “k”nin “g” veya “h” olduğu görülür:

-ama kese kaç mecdiyedi, onı bilemiyecagam. (UMA 132)

-Sen bahacasın ki ölmüş, sen de habısanedesin hiç gidemecesin. (ZBKİA 142)

-bi yere çıhmiyacahsan. (UMA 269)

-biz pinir yimeyce miyiz kışa? (EİA 157)

1.1.1.1.2.1.2. Birleşik Zamanlardaki Çekimleri

Taradığımız örneklerde birleşik zaman çekimlerine fazla rastlayamadık bu nedenle bu zamandaki çekimlere yer vermedik.

1.1.1.1.2.1.3. Dilek Kiplerinin Çekimi

1.1.1.1.2.1.3.1. Emir-İstek Çekimi

-get, bugün gelme. (MİA 299)

-onı alacahsın dedi fakat gorhma. (DGAAÜA 106)

-hisabınıza gelirse alın, gelmesa heç da almayın. (DGAAÜA 106)

-her bar görmiyesen. (UMA 208)

-keloğlan bi yandan da saraydakilere tembelemiş keloğlanın garısı tikiş tikmeye gelecek, gettiği vakıt goynuna neye bahasız, bişe çalıp malmaya. (DGAAÜA 118)

1.1.1.1.2.1.2. Sonuç:

Ağızlarda da birleşik fiil çekimlerinin olumsuzuna az rastlanmaktadır. Bunun yanında geniş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman çekimlerinin Türkiye Türkçesine göre farklı şekillerde yapıldığı görülmektedir. Bunlara yeri geldikçe değinilmiştir.

1.1.1.1.3.Ekin Türkiye Türkçesindeki Kullanımları

1.1.1.1.3.1. Fiil Çekimlerindeki Kullanımları

1.1.1.1.3.1.1. Basit Zamanlardaki Çekimleri

1.1.1.1.3.1.1.1. Geniş Zaman Çekiminde

Örnekler şahıslara göre sıralanmıştır.

- Ben öyle çok allemkallem istemem. (ZT 55)
- Çünkü ben burada kalırsam yaşamam. (S 109)
- Gündüzleri çokça takınır, akşam emekleri yemem. (YE 8)
- Hiç bir dakika bu hülya zihninden eksik olmaz. (TTF 25)
- Bir köşebaşında, diyelim bir çeşme önünde de silkeleyip atamazsınız. (YS 11)

Tanzimat döneminde, I.çokluk şahıs bazen “-mAz” şeklinde de görülebilir:

- Hele biz ikimiz dünya halini bilenler izince gideriz, mümaşat ve müdarayı elden komamız. (ZN 36)

“Ne ... ne” bağlacıyla birlikte olumsuz bir fiilin kullanılması anlatım bozukluğuna sebep olur:

- Ne o, ne de ben bir tek kelime söylemeye lüzum görmeyiz. (Y 113)

1.1.1.1.3.1.1.2. Şimdiki Zaman Çekiminde

- Henüz kendimi bahçemdeki incir ağacına da asmış bulunmuyorum. (BAY 16)
- Gönlüm şu herifin böyle devlete nail olmasını hiç istemiyor. (ÇBÇY 32)
- Sen he demeyince bu namussuz parayı vermiyor. (KM 181)
- Horasan'da halı dokunduğunu işitmiş ama enine mi uzununa mı bilmiyor. (DS 860)
- Bugünün İstanbulluları bizim bu ölmez ruhumuzu bilmiyorlar. (YE 82)
- Az kıymıldıyorlar, hiç konuşmuyorlar. (DHK 5)
- Bu işleri, tuhaf bile bulmuyorlar. (Y 43)

1.1.1.1.3.1.1.3 Belirli Geçmiş Zaman Çekiminde

- Hiç ben öyle kız görmedim. (TTF 33)
- Ona bu fena haberi vermekte gecikmek için eve gitmek istemedim. (DHK 12)
- Kusura kalma, dedi, ben bunca dağlarda gezdim, zenginden aldım fakire verdim ya hiçbir cana kıymadım. (FSKB 217)
- Daha on beş yaşına bile basmadım. (Y 82)
- O kadar işaret ettim, ettim gelmedin. (DHK 22)
- Eza ve cefaya bende mecal-i tahammül kalmadı. (ZN 34)
- Diploma aldıktan sonra hiç sevinmedi. (MS 72)
- Lakin daha ziyade sormadı. (YE 50)
- Kadın, onun delice koşuşunu görmediği gibi, babasına seslenişini de işitmedi. (YS 66)
- Yüz yüz elli adım ya yürüdük ya yürümedik. (Y 133)
- Kapıdan çıktıktan sonra çok yürümediler. (YE 53)

1.1.1.1.3.1.1.4. Belirsiz Geçmiş Zaman Çekiminde

- Bir ay ya mutlu olmuş, ya olmamış. (MS 82)
- Ama talih onu hayata, zahmete girmeden sahip olanlardan biri etmemiş. (MS 56)
- O kadar iyi bir adam ki, kimseye bir kötülük edemeyeceği için onu vali yapmamışlar. (FSKB 48)

1.1.1.1.3.1.1.5. Gelecek Zaman Çekiminde

- Bereket köyüne kaçmayacak. (Y 78)
- Elinize şöyle kümeliye para geçmeyecek. (MS 63)
- Bizden onlara en küçük bir anı kalmayacak. (YS 8)

1.1.1.1.3.1.2. Birleşik Zamanlardaki Çekimleri

Rivayet birleşik zamanında çekimlenen örneklere fazla rastlamadığımızdan sadece hikaye birleşik zamanındaki örneklere yer verdik.

1.1.1.1.3.1.2.1. Geniş Zamanın Hikayesi

Tanzimat döneminde, ek–filin daha sonraki dönemlerdeki gibi birleşik değil, ayrı yazıldığını görüyoruz:

- Ama ben hala ufağım diyerek istemez idim. (TTF 15)
- Bunları ben de tanımazdım. (S 92)
- Benim gibi vebadan kaçan çok Hristiyan vardı adalarda, ama onlara görünmek istemezdim. (BK 97)
- Çünkü o da hiç başka çocuk, başka kızla konuşmaz idi. (TTF 10)
- Sait öldürmezdi bizi. (YS 113)

-Özlemlerimizde kanat çırpılmaktan alıkoymazdık kendimizi (YS 127)

-Ama pek oralı olmazlardı. (BK 135)

1.1.1.1.3.1.2.2. Şimdiki Zamanın Hikayesi

-Lâkin bilbedahe yalan söylemede bu kadar maharetim olduğunu bilmiyordum!

(ÇBÇY 40)

-Bütün bunlar aşka benzer şeylerdir, o vakitler bunu anlamıyordum. (DHK 26)

-Gözleri herkesi görüyor fakat hiç kimseyi tanımiyordu. (S 102)

-Senden gizli hiçbir şey konuşmuyorduk. (DHK 50)

-Olmazlığı reddetmiyorduk. (YS 187)

-Yabancı durmuyordunuz. (YS 185)

← elmsunluk var mı?

-Türkiye'ye döndüğü zaman daireler onu adeta pay edemiyorlardı. (YE 39)

1.1.1.1.3.1.2.3. Belirli Geçmiş Zamanın Hikayesi

Bu birleşik zaman çekiminin örneklerine rastlanamadı.

1.1.1.1.3.1.2.4. Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikayesi

Tanzimat dönemine ait örneklerde ek-filin yine ayrı yazıldığını görüyoruz:

-Sizi görememiş idim. (ZT 36)

-Ona bu geceki kadar hayretle bakmamıştım. (DHK 28)

Bu birleşik zaman çekiminde III.teklik şahsın çekimine diğer şahıslara göre daha sık rastlıyoruz:

-Fitnat hanım o vakte kadar evinden çıkmamış idi. (TTF 58)

-Ahmet Şevki Efendi, daha odasına girip kâğıdının üstünde sürekli çatırdayan kalemmini eline almamıştır. (MS 80)

-Bu mor ışık o kadar çabuk koyulaştı ki, kahve daha ışıkları bile yakmamıştı. (MK 9)

-Âdeta, hayatımızda bunların hiç biri olmamıştır. (DHK 58)

-Gözlerini benden kaçırdı sanki beni tanımamıştı. (BK 109)

1.1.1.1.3.1.2.5. Gelecek Zamanın Hikâyesi

-Eğer Selma olmasaydı bugün de alamayacaktım bu notları. (BAY 26)

-Cennete gitse sefalet yine onun yakasını bırakmayacaktı. (YE 67)

-Paşa bu çıkışıma razı olmayacaktı. (DHK 21)

1.1.1.1.3.1.3. Dilek Kiplerinin Çekimi

1.1.1.1.3.1.3.1. Emir-İstek Kipinin Çekimi

Türkiye Türkçesinde emir-istek kipinin I.teklik ve I.çokluk şahıs çekimlerinin, emir mi yoksa istek kipi mi olduğu konusu tartışmalıdır. Biz bu tartışmalı konuya hiç değinmeden, emir ve istek kiplerini aynı başlık altında ele alıp, emir ya da istek olduğundan emin olmadığımız örnekler için “emir-istek” ifadesini kullanmayı uygun gördük.

Tanzimat döneminde emir-isteğin I.teklik şahsının olumsuz çekiminde

“-mA” olumsuzluk eki “-mI” şeklinde de görülebiliyor:

-Ah keşki etmiyeydim. (ÇBÇY 129)

Daha sonraki dönemlerde de istek eki “-A” nın düştüğü örneklere rastlayabiliyoruz:

-Etimi cımbızla lif lif koparsınlar, bu dünyayı görmeyim. (BAY 65)

Emir çekiminin daha çok II.teklik şahısla yapıldığını görüyoruz:

-A dadı o şeylere sen ben inanırız şimdiki gençler inan inanmaz, boşuna yorulma.
(TTF 6)

-Bugün kaleme gitme oğlum. (TTF 6)

-Arkamızdan gelme! (YE 43)

-Bir daha haberim olmaksızın, odamdan bir şey alma. (Y 97)

-Adımı güveç koy amma, ocak üstüne koyma. (DS 531)

Bazı örneklerde geleceğe yönelik bazılarında ise geçmişe ait isteklerin anlatıldığını görüyoruz:

-Altmış kuruşcağızımı, daha ziyadesini aldıktan geri iyi olmaya. (ZT 71)

-Bu genç kızın hâline, bir genç kalbin sırrına biz hürmet ederek bundan ziyade tecessüs etmeyelim. (S 105)

-Evet, keşke yazacak hatıratım olmayaymış! (YE 85)

Bazı emir çekimlerinin sonuna “iz” eki getirilerek cümleye rica anlamı katılabilir. Aynı dönemde bu şeklin hem “-iz” hem de “-siz” ekleriyle yapıldığını görüyoruz:

-Efendim, nafîle inkâr etmeyiniz. (ZT 43)

-Şu bana müdara etmeyesiz. (ZN 20)

1.1.1.1.3.1.3.2. Şart Kipinin Çekimi

Şart kipinin olumsuz çekimine taradığımız eserlerde çok az rastladık. Rastladığımız örneklerin de ihtimal, şüphe ve soru anlamı bildiren “ya” edatıyla kullanıldığını gördük:

- Ya hiç ehemmiyet verilmezse? (ÇBÇY 33)
- Buzları kırıp Memet’e ulaşamazsam ya? (YS 128)

1.1.1.1.3.1.3.3. Gereklilik Kipinin Çekimi

- Dışarıya burnunu bile uzatmamalı. (MK 82)
- Halbuki böyle olmamalıdır. (HB 135)
- Dünyanın hiçbir Nüzhet’i yalan söylememelidir. (DHK 49)
- Birbirimize bu kadar abanmamalıyız. (YS 33)
- Her olaydan gam yememeliyiz. (DS 208)

1.1.1.1.3.2. Tasvirî Fiillerle Kullanımları

1.1.1.1.3.2.1. Yeterlilik Fiilleriyle

Yeterlik fiili –e zarf fiili üzerine “bilmek” getirilerek yapılır ancak bu fiilin olumsuzu “-bilmemek” şeklinde değil de sadece “-mA” olumsuzluk ekiyle yapılır. Bu fiilin olumsuz şekli daha eskiye dayanır: Eski Türkçe “u-mak” fiili er-mek> i-mek fiiline benzer bir şekilde kökünü yitirmiş, yalnız taşıdığı yeterli olmak anlamını

vaktiyle aldığı –me olumsuzluk eki aracılığı ile bizim yeterlik fiilimize intikal ettirmiştir.²⁴

Eski Türkçe dönemine ait örneklerde bunu açıkça görebiliriz:

-Semiz at agzı katıg boltı idisi **umaz**. (TK 282)

(Semiz at ağzı sert oldu, sahibi idare edemez.)

-Ol ödün kağı kan bu ötüg sav eşidip nañ kiginç berü **umadı** (BİKKPM 34)

(O anda babası han bu rica sözlerini işitince hiç cevap veremedi.)

-baru yime **umaz** men (TK 90)

(Ben yine gidemem.)

Günümüz Türkçesinde yeterlik fiilinin çekimine sıkça rastlamaktayız:

1.1.1.1.1.3.2.1.1. Geniş Zamanın Çekiminde

-Kızım, ben sana her gün yahud iki günde bir nakış gösteremem. (TTF 34)

-Evladımı bir fikrin, bir inadın şehidi edemem. (S 84)

-Nasıl bir dünya anlatamam. (BAY 65)

-Bu rendelenmiş kapıya elini dokunduramazsın. (Y 119)

-Büyük bir şehirde iş aramak kadar korkunç hiç bir şey olamaz. (HB 139)

-Bu insanî görevi başarmadan bir yere gidemeyiz. (Y 207)

-Bir köşebaşında, diyelim bir çeşme önünde de silkeleyip atamazsınız. (YS 11)

-Büyük bir hastalık geçirmeyenler, her şeyi anladıklarını iddia edemezler. (DHK 106)

²⁴ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara 1995, s.489-490.

1.1.1.1.3.2.1.2. Şimdiki Zamanın Çekiminde

Şimdiki zaman çekiminde I. ve III. teklik şahısların çekimine daha sık rastladık:

-Bu günlerde hiç çalışamıyorum. (S 73)

-O kadar fena olmuşum ki, dizimin sarılması bittiği halde kımıldayamıyordum.

(DHK 10)

-Ama, kendi babasız çocukluğunu düşünmeden de yapamıyor. (YB 27)

-İnsan istihzamızdan kaçacak yer bulamıyor. (BAY 17)

1.1.1.1.3.2.1.3. Belirli Geçmiş Zamanın Çekiminde

- Bu duygum bana o kadar hakiki göründü ki lokmayı yutamadım, çıkaramadım. (DHK 39)
- Heyecanlandım da kendimi tutamadım efendim. (FSKB 25)
- Bilemedin, hiç üstüne vurduramadın ! (KM 348)
- Feleğin nice ıstırabı beni çocukluğumun bu huyundan kurtaramadı. (Y 117)
- Üstelik pek uzamadan bitti; ama Rahmi gidemedi. (YB 141)
- Fakültede operatörü bulamadık. (DHK 83)
- Gemimiz burnunu öteki iki gemi gibi karaya, batıya çevirdi, ama öteki gemiler gibi hazırlanamadık biz. (BK 11)

1.1.1.1.3.2.1.4. Belirsiz Geçmiş Zamanın Çekiminde

Bu zamanın yeterlik çekiminde fazla örneğe rastlayamadık:

- Aca dokuz yorgan örtmüşler, yine uyuyamamış. (AS 106)
- Son işinde de dikiş tutturamamış. (DS 158)

1.1.1.1.3.2.1.5. Gelecek Zamanın Çekiminde

- Kendime vaadettiğim şeyleri yapamazsam utancımdan aynaya bakamayacağım. (DHK 107)
- İşte onu pek merak eder, bir türlü de inemem, bu gidişle inemeyeceğim de. (MK 59)
- Bu bacak kısılacak ve yere basamayacak. (DHK 9)

Bazen olumsuzluk ekinin “-mA” şeklinde olması gerekirken kalın “a” seslisinin ince “i” seslisine dönüştüğünü görüyoruz:

- Bir daha göremiyeceğiz. (DHK 44)

1.1.1.1.3.2.2. Tezlik Fiilleriyle

Tezlik fiilinin olumsuzu iki şekilde yapılır. Olumsuzluk eki “-mA” ya “vermek” fiilinin sonuna gelerek tezlik anlamını olumsuzlaştırır; ya da “vermek” fiilinden önceki fiilin sonuna gelerek kılışın beklenmedik bir olumsuz gelişmesini anlatır.²⁵

Bunu şu şekilde ifade edebiliriz:

a. (fiil) +(VER-) + (-ma)

Zaman azdı; ben de son soruyu cevaplayı**vermedim**. (TTTFF 95)

b. (Fiil) + (-ma) + (VER-)

-Beyim her gün traş ol**mayıver**. (Y 37)

-O, emreder şekilde konuşunca biz de onun istediği kitapları bul**mayıverdik**. (TTTFF 102)

1.1.1.1.3.2.3. Süreklilik Fiilleriyle

Süreklilik fiillerinin çekimi; dur-, kal-, gör-, gel- “yarı yardımcı fiilleri”yle²⁶ yapılır.

Süreklilik fiillerinin olumsuzu, olumsuzluk eki -mA’nın, bu yarı yardımcı fiillerin sonuna ya da bir önceki fiilin sonuna getirilmesiyle yapılır.

a. (fiil) + (-ma) + (dur-, kal-, gör-, gel-)

Süreklilik fiillerinin bu şekilde yapılan çekimlerinin sadece “gel-“ yarı yardımcı fiilleriyle yapılan örneklerine rastladık. Süleyman Aydeniz de

²⁵ Tahsin Banguoğlu, a.g.e., s.490-491.

²⁶ Tahsin Banguoğlu, a.g.e., s.491.

tezinde süreklilik fiilinin bu şekildeki çekimine hiç rastlanmadığını belirtir.²⁷

-Ben bunları işitmezlikten geldim. (Y 86)

-Bir defasında ben onu görmemezlikten geldim, bir defasında, o beni görmemezlikten geldi. (Y 97)

-Kelleci Memet alayı anlamazdan geldi. (KM 21)

b. (Fiil) + (dur-, kal-, gör-, gel-) + (-mA)

Yine Süleyman Aydeniz, tezinde bu şekildeki kullanımın sadece “koy-” süreklilik fiilinde görüldüğünü belirtir.²⁸ Başka örneğe rastlamadığımızdan bu örnekleri vermekle yetindik:

-Telefonda kaç kere söylediğim halde, ben varana kadar malı hazırlaya koymamışlar. (TTTFF 183)

- Bizden haber varana kadar malı alakoymayacak. (TTTFF 183)

1.1.1.1.3.2.4. Yaklaşma Fiiliyle

Yaklaşma tasviri fiilinin çekimi “yaz-“ yarı yardımcı fiiliyle yapılır. Olumsuz çekimi ise, olumsuzluk eki –mA’nın ya bu yarı yardımcı fiilden sonra ya da esas fiilden sonra getirilmesiyle yapılır. Ancak bu yarı yardımcı fiille yapılan olumsuz çekimlere rastlamadık.

²⁷ Süleyman Aydeniz, *Türkiye Türkçesinde Tasvirî fiiller ve Fonksiyonları*, AKÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edeb. Eğt. Anabilim Dalı, Afyon 1995, s.183.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

²⁸ Süleyman Aydeniz, a.g.e., s.183.

1.1.1.1.3.3. Sonuç:

Türkiye Türkçesi döneminde –mA olumsuzluk ekinin bilinenden farklı bir kullanımına rastlayamadık.

Basit zamanlı fiil çekimlerinde, belirsiz geçmiş zaman ve gelecek zaman çekimlerine diğer zamanlara göre daha seyrek rastlanmaktadır.

Rivayet birleşik zamanının çekimleriyle çok az karşılaşırken; hikaye birleşik zamanında en fazla şimdiki zamanın hikayesiyle, belirsiz geçmiş zamanın hikayesine ait çekimlerle karşılaşmaktadır.

Tasviri fiillerden yeterlilik fiiliyle yapılan çekimlere oldukça sık rastlanırken; tezlilik, süreklilik ve yaklaşma fiilinin çekimlerine daha az rastlanmaktadır.

1.1.1.2.İsim Cümlelerinde Olumsuzluk

1.1.1.2.1. –sIz Yokluk Ekiyle Yapılanlar

1.1.1.2.1.1. Eski Türkçedeki Kullanımları

“-sIz” eki Eski Türkçede de yokluk ve olmama bildiren bir ektir.

A.Von.Gabain, bu ekin yokluk bildirdiğini ve ekseriyetle sıfat yaptığını belirtir.²⁹

1.1.1.2.1.2. Türkiye Türkçesindeki Kullanımları

“-sIz, -siz, -suz, -süz” eki yokluk, olmama bildiren bir ek olup, eklendiği kelimenin yokluğunu bildirerek onu sıfatlaştırır. Bu konuda dilcilerimiz de aynı fikirdedirler:

²⁹ A.Von Gabain, a.g.e., s.45-48.

Muharrem Ergin, bu ekin, nesnede bir şeyin bulunmadığını ve sadece “-lı, -li, -lu, -lü” vasıf isimlerinin menfisini ifade eden bir ek olduğunu söyler.³⁰

Tahsin Banguoğlu da “siz eki -li ekinin zıt anlamlısı olarak Eski Türkçeden beri her ada gelir, bir giderme hali, kimsiz hali niteliği taşır”³¹ diyerek aynı düşünceyi ifade eder.

Vecihe Hatiboğlu ise, “+sız (+suz; +siz; +süz) eki, ad soylu sözcüklere gelerek, yoksunluk, mahrumiyet kavramı veren sıfat kurar”³² der ve bu ekin sıfat yapma özelliğine dikkati çeker.

“-sız, -siz, -suz, -süz” ekinin eklendiği kelimeler her zaman olumsuz bir anlam içermez. Olumlu bir kelimeye gelen bu ek, kelimeye olmama ve yoklukla birlikte olumsuz bir anlam katarken, olumsuz bir kelimeye geldiğinde de istenmeyen durumun yokluğunu bildirerek cümleye olumlu bir anlam katar.

Yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız gibi, bu ekin sıfat yapan bir ek olması, ekin eklendiği kelimenin yüklem olması ihtimalini azaltır. Bu nedenle bu ekle kurulan kelimelerin yüklem olduğu cümlelere az sayıda rastlanmaktadır ve rastlanan örnekler de çoğunlukla ek-fiilin belirli geçmiş zaman ekiyle yapılmaktadır:

-Nehir merhametsiz! Ağaçlar hissiz! (S 119)

-Zurna çatlak, oyunlar isteksiz ve yemek tatsızdı. (Y 57)

-Özellikle şimdi, müziğin alttan alta duyulduğu, notaların nerdeyse ayırt edilebileceği bir anda, bu an’ın zaman ibresini tek kipte tutmak olanaksız. (YS 13)

³⁰ Muharrem Ergin, a.g.e.,s.160.

³¹ Tahsin Banguoğlu, a.g.e., s.201.

³² Vecihe Hatiboğlu, *Türkçenin Ekleri*, TDK Yay., (2.baskı), Ankara, 1981, s.141.

1.1.1.2.1.4. Sonuç:

“sIz” eki, yokluk eki olup çoğunlukla sıfat yapmaya yarar. Olumlu bir kelimenin sonuna gelen bu ek, bu olumlu anlamı olumsuzla dönüştürür. Bu ekle yapılan kelimelerin yüklem olduğu örnekler sınırlı sayıdaadır.

1.1.2.Yapıca Olumsuz Anlamca Olumlu Olan Cümleler

1.1.2.1. Fiil Cümlelerinde

1.1.2.1.1. -mI Soru Ekiyle Yapılanlar

-mI soru ekinin asıl görevi soru kavramını ifade etmektir. Bunun yanında anlamı güçlendirmek ve nezaket bildirmek için de kullanılır. Bu ekin diğer bir görevi de getirildiği cümlenin anlamını ters yönde değiştirmesidir. Olumsuz bir cümleye getirilen ek cümlenin anlamını olumlu yönde değiştirirken, olumlu cümleye getirildiğinde de olumsuz yönde değiştirir.

1.1.2.1.1.1. Eski Türkçedeki Kullanımları:

Eski Türkçede de bu ek olumsuz bir cümleye getirildiğinde cümlenin anlamını olumlu yönde değiştirir. Böyle cümleler asıl soru anlamını içermezler.

-antıka tegi yırtınçü alkın**mazmu** erti tınlıglar (TK 91)

(Şimdiye kadar bu dünya ve canlılar mahvolmaz mı idi ?)

-Ötrü oğlu tegin-ka inçä tep yarlığkadı amrak ögüküm meniñ eltä kazgançım sizin **ermaz mü** (BİKKPM 34)

(Daha sonra oğlu prense şöyle söyledi:

“Sevgili yavrucuğum, elimdeki devlet gelirleri sizin değil midir?”)

-kañ kazgansar oğlu üçün **temaz mü** (BİKKPM 30)

(Baba para biriktirse, oğlu içindir denmez mi?)

1.1.2.1.1.2. Ağızlardaki Kullanımları

Ağızlarda da aynı anlamları ifade eder:

-He şey ayakkabı alınmaz mı? (ZBKİA 104)

-Tamam olmaz mı la ? (ZBKİA 110)

-Olmaz olur mı? (UMA 157)

1.1.2.1.1.3. Türkiye Türkçesindeki Kullanımları

Tanzimat döneminde ek-filin yine ayrı yazıldığını görüyoruz:

-Ama Fitnat Hanım böyle daima yalnız oturmadan sıkılmaz mı idi ? (TTF 27)

-Ben kendimi bilmez miyim ? (ZN 86)

-Sulhan sopa ile bitmez mi? (ZT 85)

-Maşallah! Efendim? O kadarlık bir şeyi de düşünemez miyim? (ÇBÇY 87)

-Sonra size, bendenize mücazâtı davet etmez mi? (ÇBÇY 51)

-Söyleyip de bana acıyan kalb-i rakikini paralamak merhametsizlik olmaz mı? (S 108)

-Amerika'nın en meşhur en büyük iktisat kralları da on parasız işe başlamamışlar mıydı? (YE 30)

-Sen bana öyle söylemedin miydi, anne? (MK 21)

-Türk ordusu orada yüzyıllardan beri kaybettiği geleneğine kavuşmadı mı? (Y 95)

Olumsuz cümlede yer alan –mI soru eki cümleye bazen azarlama, ikaz ve ihtar anlamları da katar:

-Sanki halini yolunu sana öğretemez miyim? (ZT 30)

-Hiç bir şey anlamadın mı be? (ÇBÇY 54)

-Ne o? Beğenemiyor musun? (YE 30)

-Ben senin kemiklerini kırmaz mıyım? (KM 93)

-Hatta “Ulan koca Eyüp semtinde asılacak başka kız bulamadın mı teres” diyerek üstüme gelecekler. (UH 14)

“Ya” ünlemiyle birlikte kullanılan soru eki cümlede vurgulanan olumlu anlamı pekiştirir:

-Anı beğendiğime iyi etmemiş miyim ya? (ZN 30)

-Ere verecek olduğum vakit kendi karşı gelmedi mi ya? (ZT 50)

Olumsuz cümlede kullanılan –mI soru eki olumlu anlamın yanında cümleye beğenmezlik, şaşkınlık ve hayret anlamları da katar:

-Anam sofada bulunmasın mı? (TTF 21)

-Emine’yi görümcesiyle birlikte kapının önünde görmeyeyim mi? (Y 133)

-Meğer köpekle konuşmaz mı ? (HB 124)

-Karanlıkta yakılan bir sigaranın daha sonra nerde durduğunu, bir gece denizin hışırtısını dinleye dinleye yatağında, kitabımın sayfalarını karıştırırken görüvermeyeyim mi? (YS 50)

-Kız pirenip içeri girmesin mi? (UH 74)

Geniş zamanın 3.teklik şahısınin olumsuz çekiminden sonra gelen –mI soru eki cümleye olumlu anlamın yanında zaman ve pekiştirme anlamı da katar:

-Eylül yaklaşmaz mı içimde bir ürperme. (EGKÜK 52)

1.1.2.1.1.3.1. “Yok” İsmiyle Kullanımları

“yok” ismiyle yapılan soru cümleleri bazen soru anlamının yanında olumlu bir anlama sahip olan “var” ismini de ifade edebilir:

-Sanki benim evde bebeklerim **yok mu**? (ÇBÇY 129)

-Yıldızlar zalâm içinde parladığı gibi fakr ve sefalet içinde de safvet ve ulviyetle parlayan ruhlar **yok mudur**? (S 56)

-Bu adamı, şunun bunun keyfini gıcıklamak için teşhir etmekte suç **yok mu**? (BAY 81)

-Böyleleri **yok mudur**? (EGKÜK 89)

1.1.2.1.1.3.2. “Değil” Edatıyla Kullanımları

Değil edatı ve –mİ soru ekiyle kurulan cümlelerde “değil mi” sorusu kendisinden önce gelen sözcüğün anlamını pekiştirerek, cümleye tasdik anlamı katar. Önceki sözcük olumlu bir anlama sahipse cümle de bu durumda anlamca olumlu olur:

-Bana yazık **değil mi**? (ÇBÇY 101)

-Bu akşam da okuyacağız **değil mi**? (DHK 57)

-Sandalımız bekliyor **değil mi**? (BAY 17)

-Her dalında bir insan çekecek kadar iri bir incir ağacı, **değil mi**? (BAY 12)

-Murat Bey’le biz, şurada birer kahve içmeli **değil miyiz**? (KM 32)

1.1.2.1.1.3.3. Sonuç:

Gerek Eski Türkçe döneminde gerekse ağızlarda –mI soru ekinin olumsuz bir cümleyle kullanıldığında olumlu bir anlamı ifade ettiğini gördük. Türkiye Türkçesinde ise bu anlamının yanında, cümleye beğenmezlik, şaşkınlık, hayret anlamları da kattığını, “yok” ve “değil” gibi olumsuzluk ifade eden kelimelerle kullanıldığında yine olumlu bir anlam ifade ettiğini, bazen bu olumlu anlamın “ya” ünlemiyle pekiştirildiğini örneklerle ifade etmeye çalıştık.

1.1.3.Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Olan Cümleler

1.1.3.1. Fiil Cümlelerinde

1.1.3.1.1. –mI Soru Ekiyle Yapılanlar

Olumlu bir cümleden sonra gelen –mI soru eki bazen cümleye soruyla birlikte olumsuz bir anlam da kazandırır. Soru ekiyle cümleye kazandırılan olumsuz anlam daha baskın ve vurguludur. Tasdik bekleyen bir anlam da göze çarpar.

Eski Türkçe döneminde bu şekilde yapılan öneklere rastlayamadık. Ağızlarda da bu kullanım seyrek görüldüğü için ağızlar ve günümüz Türkçesindeki kullanımlara bir arada yer verdik:

-Ellibeşbin lire isan çalişi **mu**? (ZBKİA 104)

-yav bu kada da başarısız avcı olur **mu**? (EİA 169)

-Ne olduğunu anlamadan izin verilir **mi**? (ÇBÇY 90)

-Ben senin bu kadar korkak olduğunu bilseydim bu odada yalnız bırakır **miydım**? (S 36)

-O beni aramaya gerek görmezse benim onu aramaya bir zorunluluğum kalır **mi**? (MS 85)

-Ulan, Türk Amerika'da yapabilir **mi**? (YE 19)

-Eğer, sen bir üvey ana olsaydın, ıstırapın benim ıstırabıma bu kadar benzer **miydi**?
(Y 104)

-Güreşte pelvan kısmını hatalamak var **mıdır**? (KM 88)

Olumlu soru cümlesinde “hiç” sözcüğünün yer alması olumsuz anlamı pekiştirir:

-O günleri **hiç** unutmuyor **muyum** Periskles? (FSKB 57)

1.1.3.1.2. Sonuç:

Örneklerimize dayanarak yapıca olumlu anlamca olumsuz fiil cümlelerinin sadece –mI ekiyle yapıldığını söyleyebiliriz.

Biçimbilimsel düzeyde yapılan olumsuz cümleler, eklerle yapıldığından bu düzeyde isim cümleleri yer almamaktadır.

1.2. Yüklem Yanında Bir Ögesi Daha Olumsuz Olan Cümleler

1.2.1. Fiil Cümlelerinde Olumsuzluk

1.2.1.1. Fiilimsilerle Yapılan Olumsuz Cümleler

1.2.1.1.1. Zarf-Fiillerle Yapılanlar

1.2.1.1.1.1. –mAdAn Zarf-fiiliyle

Bu zarf-fiil ekinin kökeniyle ilgili değişik görüşler ileri sürülmüştür.

A.Von Gabain, söz konusu ekin kökeniyle ilgili olarak bir şey söylemezken, Muharrem Ergin; “ekin menşeiini menfi fiil kökünden –ma, -me fiilden isim yapma eki ile yapılmış bir ismin ablatif şeklinde aramak akla daha yakın gelmektedir. Aynı sesleri taşıyan iki ek arka arkaya geldiği için bunlardan biri düşmüş; böylece içinde

hem menfilik hem de ablatif ifadesi bulunan-madın, -medin gerundiumu ortaya çıkmıştır³³ der.

Zeynep Korkmaz, bu ek üzerine yazdığı makalesinde, -mAdAn'ın -ma olumsuzluk eki üzerine getirilen yapım ekleriyle yapıldığı görüşünü benimseyen V.Thomson, W.Bang ve W.Radloff'un görüşlerine katıldığını belirterek, -ma olumsuzluk tabanı üzerine getirilen "-ın" ekinin zarf-fiil eki olduğunu, -ma, -me olumsuzluk eki ile -ı, -i ve -n zarf-fiil eklerini birbirine bağlayan t,d,y seslerinin bir yardımcı ses ve koruyucu ünsüz olduğunu belirtir ve "körmedip", "bolmadıp", "tenlemedip" v.b. örneklerdeki -d koruyucu ve yardımcı ünsüzünü de delil olarak gösterir.³⁴

-mAdAn zarf-fiil ekinin kullanımına oldukça sık rastlanmaktadır. Bu ek cümleye çoğunlukla zaman, bazen de şart anlamı katar:

-abdulvahabı gazi diyorki; burayı ziyaret **etmadan** ilkin bana gelenlar, burayı ziyaretet**madan**, bana gelmasınlar. (DGAAÜA 158)

-Fakat daha kapıdan **çıkmadan** evdeki pazar çarşıya uymuyordu. (YE 8)

-Tekrar kazandım, ama iki gün **geçmeden** cebimde doksan liradan başka on para kalmadı. (MK 28)

1.2.1.1.1.2 -IncA Zarf-Fiiliyle

Bu zarf-fiilin olumsuz şekli -mA olumsuzluk ekinin -IncA zarf-fiilinin başına getirilmesiyle yapılır. Araya bir koruyucu "y" ünsüzü girer:

-annat diyı hatan neyse gusurun annat**mayınca** gözların açılmaz. (DGAAÜA 111)

-Sen he **demeyince** bu namussuz parayı vermiyor. (KM 181)

³³ Muharrem Ergin, a.g.e., s.343.

³⁴ Zeynep Korkmaz, "Türkiye Türkçesindeki -madan/-meden <madın<medin Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.I., Ankara, 1995, s.152-159.

Diğer zarf-fiil ekleriyle yapılan örneklere biçimbilimsel düzeyde olumsuz fiil cümlelerinde rastlayamadığımız için yer veremedik.

1.2.1.1.2. Sıfat-Fiillerle Yapılanlar

1.2.1.1.2.1. -mAz Sıfat-Fiiliyle

Ekin kökeniyle ilgili olarak, Muharrem Ergin; -maz, -mez ekinin aslında -ma, -me menfi eki ile -z partisip veya isim yapma ekinin birleşmesinden ortaya çıktığının açık olduğunu ve Türkçede başlangıçtan beri kullanılan -maz, -mez ekinin geniş zaman çekiminin menfisinden, şekil ve zaman eki durumuna geçmiş olduğunu söyler.³⁵

Yüklemi olumsuz olan cümlelerde yer alan olumsuz sıfat-fiil, cümledeki anlamı değil de sadece nitelediği kelimenin anlamını olumsuz yönde değiştirir:

-Ne demek, öyle hödük, hoyrat, peşimizde hemen durmaz dolaşp gezen bir hakikatsiz ki bir adamın size lakırdı söylediğini bile istemez! (ZT 74)

-Ama artık aldığı yaradan sonra, ilacı hafife alan yaralılara özgü bir istemezlik bakışıyla, gazeteyi almadı. (MS 244)

1.2.1.1.2.2. -Dİk Sıfat-Fiiliyle

-Birdenbire hiç beklemediğim bu sözler karşısında hayretimi gizlemedim. (DHK 67)

-Ahaliye ise yapılmadık cevir kalmadı. (Y 43)

-Dünyada atlatmadığı tehlike kalmamıştır. (BAY 42)

³⁵ Muharrem Ergin, a.g.e., s.336.

-Ama özgürlüğüne ve yararlığına kendisinin de inanmadığı bu buluşuyla yetinemedi. (BK 59)

1.2.1.1.2.3. –mİş Sıfat-Fiiliyle

-Yapmamış insanların tabiiliğini bir türlü alamazlar. (MK 51)

-İlk Akdeniz'inse bölünmemiş bir nar olduğunu kimseler anımsamıyor. (YS 150)

1.1.2.1.1.3. İsim-Fiillerle Yapılanlar

Olumsuz bir isim-fiil eki sadece eklendiği kelimenin anlamını olumsuz yönde değiştirir.

1.1.2.1.1.3.1. –mAk İsim-Fiiliyle

-Dostlukta sözü tertemizce söyleyivermemekten de daha fena mezmum şey göremem. (ZN 20)

-Onu hiç sevmez, sevmemek mümkün olduğu kadar sevmezdi. (MS 18)

-Sana hak vermemek elimden gelmiyor. (BAY 86)

-Bu güzel dünyanın içinde bunları düşünmemek olmuyor, olmuyor. (FSKB 95)

1.1.2.1.1.3.2. –mA İsim-Fiiliyle

-Cenâb-ı Hak böyle iki âşıkı ayırıp bir daha görüştürmemeğe razı olmaz!...(TTF 20)

-Buna ehemmiyet vermemeye gelmez. (ÇBÇY 32)

-Bir şey ümit etmemenin rahatlığından başka barınacak ruhî bir köşem kalmamıştı. (DHK 84)

1.2.1.2. Şart Eki “-sA” İle Yapılanlar

Olumsuzluk ve şart eki [fiil+(-mA)+ (-sA)] almış bir kelime ile olumsuz bir yüklemden oluşan cümlede, olumsuz yüklem ifade ettiği durumun gerçekleşmesi, olumsuz şartın gerçekleşmesine bağlıdır:

-Ben çıkmazsam gencine-i edeb dergisi de çıkmayacak. (MS 189)

-Bunlar yapılmazsa ben bu gence bakamam. (DHK 77)

-Hiçbir yerde duraklamasa, gece yarısından önce yanımızda olamazdı. (YS 158)

-Ağanın alnı terlemeze, ırgatın burnu kanamaz. (AS 120)

1.2.2. Sonuç:

Biçimbilimsel düzeyde olumsuz olan fiil cümlelerinde yüklem yanında olumsuz olan diğer kelimeler, filimsiler ve şart eki ile oluşturulan sözcüklerdir. Bu kelimeler yüklem gibi cümlenin tamamında değil, sadece kendilerinden önce gelen ifadenin anlamı üzerinde etkili olurlar.

2. SÖZDİZİMSEL DÜZEYDE OLUMSUZLUK

Cümlenin olumsuz bir anlam kazanması sözcüklerin dizilişinden kaynaklanıyorsa, böyle cümleleri sözdizimsel düzeyde olumsuz olan cümleler başlığı altında değerlendiriyoruz.

2.1. Sadece Yükleme Olumsuz Olan Cümleler

2.1.1. Yapıca ve Anlamca Olumsuz Olan Cümleler

2.1.1.1. Fiil Cümlelerinde Olumsuzluk

2.1.1.1.1. Değil Kelimesiyle Yapılanlar

Eski Türkçe döneminde “değil” in kullanımlarına rastlamıyoruz. A.Von Gabain olumsuzluk hakkında bilgi verirken “değil” den bahsetmiyor.³⁶

Divanü Lügati't Türk'te ise değilin Arguca dag /dhag “yok, değil” kelimesinden geldiği Oğuzların dağ ol sözünü Argulardan aldıkları ve bozarak “teğül” yaptıkları belirtilir.³⁷

Muharrem Ergin ise, değil kelimesinin Eski Türkçe'deki tağ “değil” olumsuzluk edatı ile şahıs zamiri menşeli çekimin “-ol” (-dır, -dir) bildirme ekinden türediğini söyler.³⁸

Değil'le kurulan cümlelerin isim cümlesi mi yoksa fiil cümlesi mi olduğu konusunda farklı görüşler vardır:

Leyla Karahan, “değil edatı hem isim hem de fiil cümlelerini olumsuz yapar”³⁹ demekle “değil” le yapılan fiil cümlelerinin varlığını da kabul etmiş oluyor.

Mazhar Kükey, değil sözcüğünün eylemlerde bazı kiplere gelerek, burâda da olumsuzluk görevini yürüttüğünü ve içinde bulunduğu cümleyi isim cümlesine dönüştürdüğünü belirtir.⁴⁰

³⁶ A. Von Gabain, a.g.e., s.77.

³⁷ Divanü Lügati't-Türk Tercümesi I-III, Çev: Besim Atalay, DTKY, Ankara, 1985-1986, s.292, 153.

³⁸ Muharrem Ergin, a.g.e., s.365.

³⁹ Leyla Karahan, a.g.e., s.71.

⁴⁰ Mazhar Kükey, Türkçenin Sözdizimi, Ankara, 1975, s.77.

Mehmet Özmen ise makalesinde, “değil’in köken olarak edat olması, sistemin başlangıçta isim esası üzerine kurulmuş olması, fiil çekimindeki işlevini değiştirmez. Dolayısıyla, kip eki almış fiil + değil + şahıs eki yapısını, bir fiil çekim şekli ve bu yapıyla kurulan cümleleri de fiil cümlesi olarak almak durumundayız.”⁴¹ der.

Biz de bu konuda Mehmet Özmen’in görüşünü benimseyerek “değil” le yapılan fiil cümlelerine de yer verdik. Ancak “değil” in fiil cümlelerindeki kullanımına isim cümlelerine oranla daha az rastlanmaktadır:

-Canım o orda dursun biz keyfimizi bozacah **değilik** ya. (EYAD 102)

-Hayır ben henüz sözümünden dönmüş **değilim**. (ZN72)

-İşte, hiçbir şeyle ilgilenmiyor **değilsiniz**. (YS 15)

Şahıs ekinin “değil” den önce gelmesi durumunda olumsuz anlamın pekiştirildiğini görüyoruz:

-Vereceksin **değil**. (MİA 302)

2.1.1.1.2. Sonuç:

Sözdizimsel düzeyde hem yapıca hem anlamca olumsuz olan fiil cümleleri tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece değil’le yapılıyor ve bu sınıfa giren fazla örneğe rastlanmıyor.

⁴¹ Mehmet Özmen, “Türkçe’de Değil Kelimesi Ve Kullanımları”, **TDAY-Belleten**, Ankara, 1997, s.323.

2.1.1.2. İsim Cümlelerinde Olumsuzluk

2.1.1.2.1. "Değil" Kelimesiyle Yapılanlar

Olumlu bir isim cümlesinden sonra gelen "değil" cümleinin anlamını olumsuz yönde değiştirir. Değil isim cümlelerinde ek-fiilin olumsuzluğunu kurar.

2.1.1.2.1.1. Ağızlardaki Kullanımı

"değil" ağızlarda "deyil, dêl, dil, degil" vb. şekillerde görülmektedir:

- üç kabile var hepsi şahin akraba **değilik**. (MİA 335)
- O para **deildir**. (EYAD 195)
- Biz bilecemiz iş **del** de.(ZBKİA 136)
- Canım o orda dursun biz keyfimizi bozacah **degilik** ya. (EYAD 102)
- Testi kalını olır,ama diğler melmeketler bele **degil**. (UMA 129)

2.1.1.2.1.2. Türkiye Türkçesindeki Kullanımları

2.1.1.2.1.2.1. Ek-Fiilin Çekimlerinde

2.1.1.2.1.2.1.1. Geniş Zaman Çekiminde

- Allah başışlasın, zamâne gençleri gibi **değil**. (TTF 6)
- Huzur-ı şerifinize oturmak haddim **değil**. (ÇBÇY 36)
- Kalb-i beşeri teşrih edenlerce öylece **değil**. (S 10)
- Olmaz şey **değil**. (ZN 66)
- Anlamıyor musunuz ki mümkün **değil**. (MS 11)
- Onların dünya umrunda **değil**. (YE 75)
- Sen yalnız köylü **değilsin**. (Y 173)

-Sanki, bir savaş içinde **değiliz**. (Y 128)

-Bach'ı bizler gibi bir insan olarak düşünmek kolay **değil!** (EGKÜK 59)

-Ama, tuhaf ve şaşırtıcı olanı, dünyada aramalıymışız, kendi içimizde **değil!** (BK 173)

-Elbette ki bir kazanın nüfus kütüğüne yapılmış kaydım, ama oralı **değilim** ki. (UH 18)

2.1.1.2.1.2. Belirli Geçmiş Zaman Çekiminde

-Beşikte olan çocukların gönülleri dahi aşktan çok hali **değildir**. (TTF 10)

-Fitnat Hanım'ın Talat beğ'eki muhabeti Ragıbe hanımdaki muhabbetinden daha ziyade **değil idi**.(TTF 41)

-Ahmet Cemil pek iyi anlamıştı ki kardeşi mutlu **değildi**. (MS 150)

-Geçen gün böyle **değildin**. (DHK 74)

-Bunlar yırtıcı ve barbar bile **değildiler**. (Y 34)

-Gayrı bitti, bunlar bir dükkanda olamazlar Bekir Usta, Cinci rezilini kendin bilmez **değilsin!**... (KM 207)

2.1.1.2.1.2.1.3. Belirsiz Geçmiş Zaman Çekiminde

“miş” ek-filinin “değil” le kullanımına daha seyrek rastlanmaktadır:

-Kader istemedi, kısmet **değilmiş**... (TTF 9)

-Ama şimdi değil mi ki Lamia elinden kaçıyor, değil mi ki onu kendisine bırakmıyorlar ve bütün bu aşk düşlemesi yalandan başka bir şey **değilmiş**, o halde buna ne gerek var?... (MS 304)

2.1.1.2.1.2.1.4. Şart Çekiminde

Şart kipiyle çekimlenen isimlerin yüklem olduğu cümlelere rastlayamadığımız için örnek veremiyoruz.

2.1.1.2.2. “Yok” Kelimesiyle Yapılanlar

Cümlede kullanıldığı yere göre değişik anlamlar kazanan “yok” ismi kelime olarak, “var” ın zıddını, yokluk ve olmama durumunu ifade eder.

2.1.1.2.2.1. Eski Türkçedeki Kullanımları

Eski Türkçe döneminde “yok” isminin ek-fiilin geniş zamanındaki çekimine sıklıkla rastlanmaktadır:

-Öküş atlıg öğrünçün **yok** (TK 274)

(Çok atlı olmanın tatmini yok.)

-Kazganç nañ tarıg tarımakda edgü **yok** kim. (BİKKPM 33)

(Kazanç konusunda tarlaları ekip biçmekten daha iyi bir yol yok.)

-Bu mung ... sintede adın bizinge umug inag baltaçı tınlıg arıtı **yok** (TK 110)

(Bu sıkıntı anımızda senden başka ümit olacak canlı yok.)

2.1.1.2.2.2. Ağızlardaki Kullanımları

Bu kelime ağızlarda çoğunlukla “yoh” şeklinde görülmekle birlikte “yok” şekline de rastlanır:

-Yedi gat zindana atTı, bunun cıhma imkân ve ihtimalları **yohTır**. (DGAAÜA 157)

-Asgi ihtiyarların bişe bildiği **yoh**. (DGAAÜA 107)

-Bir erkeg inen gonuşma **yog udu**. (MİA 276)

- Bir var ımiş bir **yog umuş**. (MİA 253)
- Yarıya veriyi girazı gene deren **yoh**. (MİA 263)
- Uzat bakalım başını nerde uzadıcan, arka **yok**. (EİA 131)
- Eskiden bu imkanlar **yohti**. (UMA 133)

2.1.1.2.2.3. Türkiye Türkçesindeki Kullanımları

2.1.1.2.2.3.1. Ek-Fiilin Çekimlerinde

2.1.1.1.2.3.1.1. Geniş Zaman Çekiminde

Genellikle III.teklik şahısın çekimine rastlanmakta olup diğer ek fiil çekimlerine göre de bu çekim daha sık kullanılmaktadır. Anlam olarak ise, “var”ın zıddını, olmama durumunu ifade eder:

- İşte Hacıbabanın evine nakış ustasından başka giren çıkan **yok**. (TTF 27)
 - Ben tabip değilim, başka lakırdı **yok!** (ZT 44)
 - Doğrudan doğruya Topal’a çatmaya da hacet **yok**. (YE 89)
 - Bu ne be, meydanda kimseler **yok**. (Y 177)
 - Artık, mide, kursak diye bir şeyim **yok**. (Y 212)
 - Çünkü bu gece gitmezsen, altı sene tren **yok**. (DHK 81)
 - İsmi var, cismi **yok**. (DS 883)
 - İnmese de kıymeti **yok**. (KM 163)
 - Doğrusu anlatacak bir şey **yok**. (UH 94)
- “yok” ismi I.teklik şahısla kullanıldığında bir kararı bildirir:
- Ben bu işte **yokum**. (DS 632)

“yok” ismi, “da” bağlacıyla kullanıldığında, bazen cümleye alay veya sitem anlamı katar:

-Şunun gönlünü alayım, özür dileyim filan da **yok**. (ÇBÇY 72)

İki yok isminin ard arda kullanımı çoğunlukla “var” anlamını ifade etse de bazen cümlelerin olumsuz anlamını pekiştirerek bahsedilen durumun kesinlikle gerçekleşmeyeceğini ifade eder. Bunu anlamak için önceki ve sonraki cümlelere de bakmak gerekir:

-Senin o nazenin vücudun o gül gibi yüzün çürüyecek!... Bir daha görmeyeceğim!... lâkin **yok yok..** yanlış söyledim. (TTF 20)

2.1.1.2.2.3.1.2. Belirli Geçmiş Zaman Çekiminde

-Halinde, tahsilin hani o pek uzaktan sezilen görülmez gölgesi **yoktu**. (YE 17)

-Evde kimse **yoktu...** (DHK 13)

-Artık evde durmamam gerektiğini seziyordum, ama aklımda gidilecek bir yer **yoktu** (BK 86)

-Kimsenin kitaba falan baktığı **yoktu**. (UH 79)

2.1.1.2.2.3.1.3. Belirsiz Geçmiş Zaman Çekiminde

Yok’la birlikte ek-filin bu çekimine fazla sık rastlanmamaktadır.

-Bu dünyada hürriyet **yok imiş**. (TTF 20)

-Meger köyde Eseoğlu’na borçlu olmayan **yokmuş** (YE 139)

2.1.1.2.2.3.2. –Dir Bildirme Ekiyle

“Yok” ismi –Dir bildirme ekiyle kullanıldığında cümlenin olumsuz anlamını pekiştirir.

Yok’un bu kullanımına, ağızlardaki hikâye çekimi dışında, hikâye, rivayet ve şart çekimlerinde rastlanmaz:

-Bizlere yohluk **yohdurdur**. (MIA 264)

Ek-fiilin geniş zaman çekiminde ise –Dir bildirme ekine sıkça olmasa da rastlayabiliriz:

-Beklemesini onlar kadar bilen **yoktur**. (DHK 5)

-Hatta geceleri doğmadığı için güneş de **yoktur**. (HB 136)

-Bunu, sürüye dönmekten başka avutacak bir şey **yoktur**. (Y 128)

-Fakat bu arabaları o adamlardan ayırmanın imkânı **yoktur**. (Y 95)

-Lâkin kılık kıyafet itibarıyla bir dilenciden farkı **yoktur**. (Y 44)

Biriyle veya bir şeyle karşılaştırma yapılan cümlelerde “yoktur” cümleye üstünlük ve övünme anlamları katabilir:

-Dünyada benim gibi daha demet bağlayıcı **yoktur**. (ZT 42)

-Vakıa efendim bundan lezzetli bir şey **yoktur**. (ZN 28)

“Yok” kelimesinin aynı cümle içerisinde tekrar edilmesi olmama durumuna karşı gösterilen tepki ve kızgınlığı ifade edebilir:

-Tabiatta onun kafasındaki mantık **yoktur**, hesap **yoktur**, rakam **yoktur!** (YE 24)

2.1.1.2.2.4. Sonuç:

“Yok” un olumlu bir ifadeden sonra yüklem olduğu cümlelerin yapıcı ve anlamca olumsuz cümleler olduğunu görüyoruz. Böyle cümlelerde “yok” olumlu ifadenin var olmadığını ve gerçekleşmediğini ifade eder.

2.1.2. Yapıcı Olumsuz Anlamca Olumlu Cümleler

2.1.2.1. Fiil Cümlelerinde Olumsuzluk

2.1.2.1.1. Değil’le Yapılanlar

Çekimli bir fiilden sonra gelen “değil”le kurulmuş cümleyi fiil cümleleri başlığı altında değerlendirdik. Değil den sonra gelen “mI” soru eki cümleye tasdik anlamı katar. “Değil” + “mI” eğer olumlu bir cümleden sonra geliyorsa bu olumlu cümlenin anlamını kuvvetlendirir:

-Hazretü eyyüb deyisen **değil mi?** (UMA 224)

-Bu akşam da okuyacağız **değil mi?** (DHK 57)

-Sandalınız bekliyor **değil mi?** (BAY 17)

-Murat Bey’le biz, şurada birer kahve içmeli **değil miyiz?** (KM 232)

-Şimdi, aziz okuyucular, dilimizde niçin “part” diye bir kelime varolmuş, anladınız **değil mi?** (UH 87)

-Bu yazarlar için özgürlük daha hapse girmeden sona ermiş **değil miydi?** (EGKÜK 11)

Olumsuz bir fiilden sonra gelen “değil” sözcüğü, cümlenin olumlu bir anlam kazanmasına sebep olur:

- Fakat, bir taraftan da beşeri ihtiraslarımızda yenildikçe tabiatı özlediğimizi, ondan biraz kuvvet alınca yeniden büyük kavgaya girişeceğimizi anlamıyor **değildim....** (DHK 73)
- Sorusu tuhafıma gitmedi **değil.** (BAY 24)
- Gayrı bitti, bunlar bir dükkanda olamazlar Bekir Usta, Cinci rezilini kendin bilmez **değilsin!...** (KM 297)
- Aklıma ve dilimin ucuna dek gelmemiş **değildi.** (YS 26)

2.1.2.2. Sonuç:

Yapıca olumsuz anlamca olumlu fiil cümlelerinin sadece “değil” le yapılan şekillerine rastladık. Çekimli bir fiilden sonra değil’in geldiği cümleleri fiil cümleleri içerisinde değerlendirdik. Olumlu bir fiilden sonra gelen değil cümleye tasdik anlamı katarken, olumsuz bir fiilden sonra gelen değil cümlesinin olumlu anlamını pekiştirir.

2.1.2.2. İsim Cümlelerinde Olumsuzluk

2.1.2.2.1. Değil’le Yapılanlar

Olumlu bir isim cümlesinde yer alan “değil + mi” yapısı cümledeki olumlu anlamı tasdik ederek kuvvetlendirir:

- İstediğiyiz ikki milyon **değil mi?** (UMA 217)
- Bana yazık değil mi ? Benim gençliğime yazık **değil mi?** (ÇBÇY 101)
- Efendim olsun bitsin, **değil mi?** (ÇBÇY 66)
- Pek az **değil mi?** (ÇBÇY 68)
- Limon gibi sarı **değil mi?** (DHK 24)

- Bunlar arasında bir ruh, toprağa gömülmüş bir tohum **değil midir** ? (Y 85)
- Her dalında bir insan çekecek kadar iri bir incir ağacı, **değil mi**? (BAY 12)
- Neye daldın cincilerin yüz karası, doğru **değil miyim**? (KM 116)
- Bak bakalım beyim, bu oğlanın gözü kaçmakta **değil mi**? (KM 9)
- Ama her ilişkinin mayası bu ilk anlarda, ilk saniyelerde gizli **değil midir**? (UH 93)
- Elbet, incelmemiş bir şey seni rahatsız ediyor, diyen ben **değil miydim**? (YS 208)

2.1.2.2.2. Yok'la Yapılanlar

“Yok” isminden sonra –mI soru eki geldiği zaman “yok”la kurulan olumsuz cümle “var” anlamını kazanır:

- Sanki benim evde bebeklerim **yok mu**? (ÇBÇY 129)
- Yıldızlar zalâm içinde parladığı gibi fakr ve sefalet içinde de safvet ve ulviyetiyle parlayan ruhlar **yok mudur**? (S 56)
- Bizim küçük müzisyene alkış **yok mu**? (MS 113)
- Bu adamı şunun bunun keyfini gıcıklamak için teşhir etmekte suç **yok mu**? (BAY 81)
- Şuna iki şamar çekmek **yok mu**? (KM 71)
- Böyleleri **yok mudur**? (EGKÜK 89)

Ayrıca olumsuz bir ifadeden sonra gelen “yok” ismi bazen tek başına da cümlenin anlamını olumlu yönde değiştirir:

- tört adaklıg yılkıım sekiz adaklıg barımım bunım **yok ertim** (ETY 591)
(dört ayaklı yılkıım, sekiz ayaklı mallarım [olduğundan] kederim yok idi.)
- Bu erser arziler turguluk orun ol mening ıdı korkıncım ayıncım yok öngi
adırlımlıklıg bosuşum yime **yok** (TK 106)
(Burası azizler durağıdır, benim hiç korkum yok; ayrılmak endişem de yok.)
- Türk kagan Ötüken yış olursar ilte bung **yok** (OA 2)
(Türk kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur.)
- Size zararı **yok** ya. (ZT 32)
- Zararı **yok**. (ÇBCY 36)
- Bence piyeste tabî olmayan hiç bir nokta **yok**. (BAY 41)
- Sigara alışkanlığım **yoktu**. (UH 71)
- Artık, gözyaşları, boğuntu **yok**. (YS 138)
- Ucunda ölüm **yok** ya! (DS 1082)
- Tatarın kılavuza ihtiyacı **yok (-tur)**. (AS 443)

Bilindiği gibi Türkçede iki olumsuz ifadenin arka arkaya gelmesi olumlu bir anlamın ortaya çıkmasına sebep olur. Bundan dolayı iki “yok” un ard arda kullanılması olumlu bir anlama sahip olan “var” kelimesini ifade eder:

-Sizin evde de **yok yok**.

(Her şey var)

“Yok” isminden sonra “değil” sözcüğünün gelmesi de cümlede olumlu bir anlama sebep olur:

“İçlerinde tek tük yenileri **yok değildi**. (H.Taner, Gülerek Ölmek, s.180)”⁴²

2.1.2.2.3. Sonuç:

Sözdizimsel düzeyde yapıca olumsuz anlamca olumlu cümleler, “değil” ve “yok” sözcüklerine eklenen “-mI” soru ekiyle ve ard arda gelen iki olumsuz ifadeyle yapılır. Bu yapılar arasında Eski Türkçe dönemi, Ağızlar ve Türkiye Türkçesi döneminde bir farklılık görülmemektedir.

2.1.3. Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Olan Cümleler:

2.1.3.1. Fiil Cümlelerinde Olumsuzluk

2.1.3.1.1.“Ne... ne” Bağlacıyla Yapılanlar

Olumlu bir ifadeden sonra gelen “ne... ne...” bağlacı cümleye olumsuz bir anlam kazandırır:

- Ne dalaştık, **ne** küreştik. (EİA 198)
- Ne hekime iktiza kalır **ne** bir şeye. (TTF 6)
- Ne konuşmak, **ne** şakalaşmak istiyordu. (MS 144)
- Lakin, öyle derinliği olmayan, o kadar gevşek bir ahpaplık ki, görüyorum **ne** onları ben, **ne** onlar beni tatmin ediyor. (Y 53)
- Şimdi **ne** yanak kalmış **ne** ağız ! (DHK 43)
- İstanbul’un bir ünlü lodos rüzgarı vardır, o bir esti mi **ne** kar kalır **ne** fırtına!
(EGKÜK 58)
- Tahtadan çuvaldız: **Ne** yitiren acır, **ne** bulan sevinir. (DS 1064)
- Ne** çaldın yüzüme, **ne** çalayım yüzüne? (DS 973)

⁴² Hatice Şahin, “Var ve Yok Kelimeleri Üzerine”, *Türk Dili*,S.568, Ankara, 1999, s.322.

“ne.... ne...” yapısının, “ne... ne de..” veya “ne... ne ... ne” şeklinde kullanılması

“ne... ne” yapısının cümleye kattığı olumsuz anlamı pekiştirir:

-Gerçekten, gelenler **ne** düzgün bir tabur **ne de** bir jandarma müfrezesine benziyordu. (Y 154)

-**Ne** yiyor **ne** içiyor **ne de** söylüyordu. (Y 76)

-Her biri, **ne** polis gibi sürekli gözaltında tutuyor sizi, **ne de** bütünüyle görmezden geliyor. (YS 17)

-**Ne** bu zırhlılardan, **ne** bu ordulardan, **ne** sokak başlarındaki bu makineli tüfeklerden korkuyorum. (Y 129)

2.1.2.1.1. dA Bağlacıyla Yapılan Olumsuz Cümleler

dA bağlacı cümleye bazen tehdit anlamıyla birlikte olumsuz bir anlam da katar. Böyle örneklere fazla rastlanmamaktadır:

-Yap **da** görelim.

2.1.3.1.3. Soru Sözcükleriyle Yapılan Olumsuz Cümleler

2.1.3.1.3.1. “Ne” ile Yapılanlar

“Ne” sözcüğü kullanıldığı yere göre bazen zamir, bazen sıfat, bazen ise zarf olur. Bu konuda dilcilerimiz arasında tam bir fikir birliği vardır:

Muharrem Ergin, aslında bir soru zamiri olan “ne” nin bir ismin önüne gelince onun ne olduğunu belirten soru sıfatı vazifesi gördüğünü söyler.⁴³

Tahir Nejat Gencan, ne soru sıfatının varlıkların durumlarını, yerlerini, sayılarını soru yoluyla belirtmek için kullanıldığını belirtir.⁴⁴

Haydar Ediskun ise “ne soru sıfatının varlıkları hangi sorusu gibi sorduğunu söyleyerek şu örnekleri verir:

- Ne gün?

- Ne işler?

- Ne zaman?”⁴⁵

“Ne” sözcüğü zarf olarak ise “ne kadar” soru zarfı öbeği şeklinde görülür.

“Ne” soru kelimesinin olumsuzluk ifade ettiği cümlelere baktığımızda, hem soru zamiri hem de soru sıfatı şeklinde olabildiğini görüyoruz. Bu şekilde kullanıldığında “ne” kendisinden sonra gelen kelimeye olumsuz bir anlam katar ve aslında cevap beklemeyen bir soru cümlesi oluşturur. Bu soru cümlesi, söylenmek istenen olumsuz cümleyi daha vurgulu bir şekilde ifade etmeye yarar.

Eski Türkçe Dönemi’nde “ne” soru kelimesi, olumsuzluk ifade ettiği cümlelerde genellikle “negü” şeklinde görülür.

A.Von Gabain “ne” soru kelimesine soru zamirleri içerisinde yer verir ve ne’nin “kanu” şeklinde Kâşgari’de argu ağzı olarak gösterildiğini; Eski Türkçede ise şimdiye kadar tevsik edilmediğini söyleyerek “ne” soru zamirinin aynı zamanda “na” şeklinde de gösterildiğini belirtir.⁴⁶

⁴³ Muharrem Ergin, a.g.e., s.253.

⁴⁴ Tahir Nejat Gencan, a.g.e., s.179.

⁴⁵ Haydar Ediskun, a.g.e., s.145.

⁴⁶ A.Von Gabain, a.g.e., s.72.

Eski Türkçe döneminde “negü” ile yapılan ve olumsuz bir anlam bildiren şu cümlelere rastladık:

-Takı **negü** küder sizler? (TK 111)

(Daha ne bekliyorsunuz? /Beklemeyin)

-biz ikegü **negü** tip ötünelim sözlelim? (TK 107)

(Biz ikimiz ne diyeceğiz? Nasıl cevap vereceğiz?)

“Ne”nin “Neye, Neden” hal eklerini almış şekillerine de bu başlık altında yer verebiliriz:

-Kangı **nelük** ölgey ol bağlıg ol köneki nelük tongay ol (TK 80)

(Prens neden ölsün asildir, kovası neden dunsun güneşe konmuştur.)

Ağızlarda da olumsuz bir anlamı ifade eden böyle cümlelere rastlamak mümkündür:

-Ayakkabi **nerden** bulacan ? (ZBKİA 106)

-Aman sen **ne** bilecen kel üffedi o kel üffedin orda çeşme vadı ora su veme gidedi. (ZBKİA 107)

-Ben **ne** bilem nasıl yaparlar. (DGAAÜA 115)

-Bu at yeyi depe gibi oluy gız geliyi elini çalıyı deyi ki sahibından **ne** hayır gördüm, senden de hayır görem. (MİA 274)

“Ne“ sözcüğünün, asıl maksadın, soru sormak olmadığı bazı cümlelerde olumsuz bir anlamı ifade ettiğini daha önce de belirtmiştik. Bu olumsuz anlam “ne” soru sıfatı olduğu zaman kendisinden sonra gelen kelimeye, soru zamiri olduğu zaman ise ya kendisinden sonra gelen kelimeye ya da kendisinden önce gelen kelimeye etki eder:

-Ağlamakdan **ne** çıkar? (TTF 45)

- kıza o kadar okumak yazmak **ne** lazım? (TTF 31)
- İstemem amma... **ne** çare ? (ÇBÇY 89)
- Kaderimi, sırrımı sana söylemekte **ne** fayda var? (S 108)
- Biz kadınlar için, kumaşlar içinde, ütü başlarında yaşamaktan büyük **ne** zevk var? (YE 72)
- Canım benden bu kadar ürkecek **ne** var? (Y 79)
- Ne** var akla uygun gelmeyecek? (BAY 44)
- Bırak uğraşsın, bundan **ne** çıkar? (DS 350)

“Ne” soru kelimesi olumsuz anlamın yanında bazen cümleye küçümseme, gücü yetmeme, beceriksizlik, kızgınlık anlamı da katar:

- Zekânızın **ne** ehemmiyeti var? (YE 18)
- Köylülükle motel işçiliği-turizm arasında duran bir çocuk, yazsa yazsa **ne** yazacak, diyerek, boş zamanlarında o eski makinede tek bir tümce kurmaya çalıştığına karar vermiş bulunuyordum. (YS 19)
- Ne** alınıyorsun, atına eşek mi diyen var? (DS 59)

Birden fazla “ne” soru zamirinin art arda kullanılması daha kuvvetli bir olumsuzluk ifade eder:

- Gün dediğin **ne**, gece dediğin **ne**! Dakika, saat, ay, yıl, dediğin **ne**! (EGKÜK 12)

“Ne” bazen de olumsuz bir anlamın yanında cümleye beğenmeme, alay ve azarlama anlamları da katar:

- Sen **ne** balığı bilirsin, bilsen bilsen uskumru, lüfer balığı bilirsin. (MK 90)
- Yahu Ali Bey, sen **ne** biçim sosyalistsin. (UH 34)

“Ne” soru sözcüğünün cümleye kattığı bu olumsuz anlamları anlayabilmek için bazen sadece cümleye bakmak yeterli değildir. Metnin tamamına bakmak gerekir:

-Gel etme, İstanbul’dan biraz daha Osmanlı askeri isteyelim, demiş.. Süleyman Bey gülmüş de: “**Ne** askeriymiş bre kardaşlar! “Ben aslında Bedeviye mi güveniyorum, ben aslında, şu Osmancık taburuyla atlı bölüğüme güveniyorum.
(KM 144)

“Ne” soru sözcüğüyle yapılan olumsuz cümleleri anlatırken fiil cümleleri içerisinde, isim cümlelerine ait örneklere de yer verdik. Bunun sebebi isim cümlelerine ait örneklerin sayısının az olmasıdır.

2.1.3.1.3.2. “Niçin” ile Yapılanlar

“Niçin” sözcüğü Eski Türkçede “neglük” şeklinde görülür:

-Bu ne emgek-lig yer ermiş **neglük** togdum men (BİKKPM 26)

(Burası ne kadar acı dolu bir ülke imiş! Niçin doğdum ben? /Keşke doğmasaydım.)

-Eçim tegin ölüm yerke barır ol **neglük** kalır men teñrim (BİKKPM 41)

(Ağabeyim prens ölüm ülkesine gidiyor.

Ben niçin kalayım, haşmetlim?/Kalmamalıyım.)

Türkiye Türkçesinde bu şekilde kurulan cümlelere fazla sık rastlanılmamaktadır. Olumsuz bir anlamın olması için, bu soru sözcüğünün olumlu bir cümlede yer alması, sözde soru cümlesi olması ve asıl ifade edilmek istenenin olumsuz bir anlam olması gerekir:

-Sen bunları görmediysen, insanların yüzüne bakmaktan **niçin** utanasın? (FSKB 111)

2.1.3.1.3.3. “Nasıl” Soru Zarfıyla Yapılanlar

Olumlu bir soru cümlesinde yer alan nasıl soru zarfı, bazen sorulan durumun gerçekleşmesinin mümkün olmadığını vurgulu bir şekilde ifade eder:

- Bir karımla, bir çocuğumla on beş lira içinde **nasıl** geçinebilirim? (YE 87) °
- Fakat onlar gibi **nasıl** düşünebilirim? **Nasıl** onlar gibi hissedebilirim? (Y 86)
- Bir kart cüceyle bir körpe çocuk arasında **nasıl** bir ilişki blunabilir? (Y 132)
- O heriflerle **nası** muhabbet eden sen! (YB 150)
- Düşüncesini belirtmeyen düşündüklerini başkalarına iletemeyen kişi **nasıl** özgür sayılsın? (EGKÜK 11)

2.1.3.1.3.4. “Kaç” Soru Sıfatıyla Yapılanlar

“Kaç” soru sıfatının cümleye kazandırdığı olumsuz ifadeye sadece “kaç para” kalıplaşmış ifadesinde rastlanır:

- Ama şu sabahleyin altı buçukta tabiatıyla kavga için sokağa fırlamayan adam, isterse akşama kadar insanları aldatmak için didinsin **kaç para** eder! (MK 42)
- Töbe!.. Biz **kaç paralı**ğız ki... (KM 250)

2.1.3.1.3.5. “Hangi” Soru Sıfatıyla Yapılanlar

Bu soru sıfatının yer aldığı cümlede “ki” bağlacının da yer alması cümlenin olumsuz anlamını pekiştirir:

-Oysa şöhreti “üçgen”e çıkmış olsa bile, yüzü gözü makine yağına bulanmış, bir fukara kaportacı çırağına **hangi** kız dönüp bakardı ki... (UH 33)

Bazı deyimleşmiş ifadelerde de ilk bakışta fark edilmese de, olumsuz bir anlam görülebilir:

-**Hangi** dağda kurt öldü? (DS 840)

(Eskiden böyle değildin, hangi dağda kurt öldü?)

2.1.3.1.3.6. “Hani” Soru Zarfıyla Yapılanlar

“Hani” soru zarfı cümleye, sorulan kişinin olmadığı veya bahsedilen durumun gerçekleşmediği anlamını katar:

-**Hani** dün okulda buluşacaktık. (TD 165)⁴⁷

-**Hani** bizi kurtaracak öncü (TT 288)⁴⁸

2.1.3.1.4. “Vazgeç-“ Birleşik Fiiliyle Yapılan Olumsuz Cümleler:

“Vazgeç-“ birleşik fiilinin yüklem olduğu yapıca olumlu cümleleri, söz dizimsel düzeyde anlamca olumsuz cümleler başlığı altında değerlendirmeyi uygun gördük. Olumlu bir ifadeden sonra gelen “vazgeç-“ fiili söylenen olumlu hareketin ya da durumun gerçekleştirilmeyeceğini ifade ederek cümleye olumsuz bir anlam kazandırır.

“Vazgeç-“ birleşik fiilinin cümleye kattığı anlamı şu şekilde ifade edebiliriz:

-Size gelmekten **vazgeçtim**.

1. Size gelmeyi düşünüyordum.

1.1. Size gelecektim.

⁴⁷ Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, Engin Yayınları, (2.basım), Ankara, 1997, s.165.

⁴⁸ Fuat Bozkurt, a.g.e., s.288.

2. Size gelmeyi artık düşünmüyorum.

2.1. Size gelmeyeceğim.

Tabii tekrar bir fikir değişikliğiyle hareketin gerçekleştirilmesi düşünülebilir, fakat cümlenin söylendiği anda hareketin gerçekleştirilmeyeceği düşünülmektedir.

Taradığımız eserlerde “vazgeç-“ birleşik fiilinin yüklem olduğu fazla örneğe rastlayamadık:

-Ali Şekip, sekizinci elmanın kabuğunu tamamiyle ve tam olarak çıkarmaktan **vazgeçti**. (MS 11)

(Ali Şekip, elmanın kabuğunu çıkarmamaya karar verdi.)

2.1.3.1.5. “Yalan” Sözcüğüyle Yapılan Olumsuz Cümleler:

Olumlu bir cümlenin sonuna gelen “yalan” sözcüğü de “değil” ve “vazgeç-“ kelimeleri gibi, cümleye olumsuz bir anlam kazandırır. Ancak böyle cümlelere taradığımız eserlerde rastlayamadık.

-Bu ödevi bitireceğim desem, **yalan!**

(Bu ödevi bitiremem)

“Yalan” sözcüğü bazen de beklenmedik bir durum karşısında gösterilen tepkiyi ve söylenilene inanılmadığını ifade etmek için kullanılır:

-Fizikten yüz almışsın

-Yalan!

(Söylenen durumun gerçekleşme ihtimaline inanılmadığını ve bu durumun gerçekleşmesi sonucunda duyulan şaşkınlığı ifade eder.)

2.1.3.1.6. Sonuç:

Sözdizimsel düzeyde yapıca ve anlamca olumsuz olan cümleler, “ne...ne”, “-dA” bağlaçlarıyla, soru sözcükleriyle, “vazgeçtim” ve “yalan” kelimeleriyle yapılır.

Olumlu bir cümlede yer alan bu sözcükler, cümledeki dizilişlerine göre cümleye olumsuz bir anlam katarlarken, cümlenin olumlu yapısında bir değişiklik yapmazlar.

2.2. Yüklemin Yanında Bir Ögesi Daha Olumsuz Olan Cümleler:

2.2.1. Fiil Cümlelerinde Olumsuzluk

2.2.1.1. “Değil” Bağlacıyla Yapılanlar

“Değil” in bağlaç olduğu olumsuz fiil cümlelerinde, “değil” sadece kendinden önceki ifadelerle olumsuz bir anlam katar, “değil” den sonraki bölümün anlamını ise cümlenin yüklemi belirler:

-Orada ele bi ziyaretgah ki sadece hac zamanı **değil**, yıl on iki ay, yirmi dört se’et hiç durmamah. (UMA 147)

-Bendenizce birşey **değil** lâkin kendinize yakışmaz. (ÇBÇY 69)

“Değil” den önce eğer olumsuz bir ifade varsa “değil” kendinden önce yer alan ifadeye olumlu bir anlam katar:

-Evet, kendin bilmez **değilsin** ya, sizin Virankale’nin adamı gibi imansız hiç olmaz. (KM 166)

-Havalar pek dayanılmayacak gibi **değil** be Rıza efendi, ha beş, on gün daha yağmayıversin. (YB 52)

2.2.1.2.Sonuç:

Olumsuz bir cümlede yer alan “değil” bağlacı, eğer kendinden önceki ifade olumlu ise bu anlamı olumsuz yönde, olumsuz ise olumlu yönde değiştirir. Ancak “değil” bağlacı cümlenin anlamı üzerinde değil, sadece kendinden önceki ifadenin anlamı üzerinde etkilidir. “Değil” bağlacıyla kurulan cümleler fazla sayıda değildir.

3.SÖZLÜKSEL DÜZEYDE OLUMSUZLUK

3.1. Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Olan Cümleler

Sözlüksel düzeyde olumsuzluk sadece yapıca olumlu anlamca olumsuz cümlelerde görülür. Sözlüksel düzeyde olumsuz olan cümleleri isim ve fiil cümleleri diye sınıflandırmadık. Örneklerimizin çoğunu fiil cümleleri oluşturmakla birlikte, isim cümlelerine çok az rastladık.

Bazı kelimeler, herhangi bir ek almadan veya olumsuzluk ifade eden bir kelimeyle bir araya gelmeden yani kendi başlarına da olumsuzluk ifade edebilirler. Böyle cümlelerde olumluluk ve olumsuzluk, ancak konuşmacının ne söylemek istediği bulunarak tespit edilebilir. Konuşmacının ne söylemek istediğini anlayabilmek içinse metnin tamamına bakmak gerekir. Kerime Üstünova bunu şu şekilde ifade eder: "Herhangi bir dil ögesinin ya da kuralının metin içinde kazandığı değeri anlayabilmek için metnin tamamını, dil ögesinin o metin içindeki varlık nedenini anlamamız gerekir"⁴⁹

⁴⁹ Kerime Üstünova, “Cümle Çözümlerinde YüzeY Yapı-Derin Yapı İlişkileri”, Türk Dili, S.563, Ankara, 1998, s.400.

Biz de örneklerimizi seçerken, metnin tamamını anlamaya ve olumsuzluk ifade ettiğini düşündüğümüz kelimenin metnin içinde de bu anlamını koruyup korumadığını tespit etmeye çalıştık.

Eski Türkçe döneminde de bu ifadelere rastlıyoruz:

-Kuş oğlu uça **aztı** (TK 268)

(Kuş oğlu [yavru kuş] uçarak yolunu kaybetti.)

-Bu ırk kimke kelser süde erser **sançitur** balıkta erser **korayur** (TK 99)

(Bu fal kime gelse savaşta ise yenilir, şehirde ise eksilir.)

Ağızlarda da anlamca olumsuz olan böyle cümlelere rastlıyoruz:

-Üregimin terazisi **bozıldı** alınma da **kara** yazılar yazıldı. (MİA 314)

Türkiye Türkçesinde, böyle cümlelere Eski Türkçe ve Ağızlara göre daha çok rastlanmaktadır:

-Herkes davarı, kümesi ve tarlasıyla meşgulken, ben uzak ufukların ardından **ateş püsküren** demirden Tanrı'nın ayak seslerini dinledim. (Y 137)

-Bir çoban çocuğu benim evimde **öldürülmüş** yatıyor. (Y 205)

-Kendimi o kadar garip o kadar yalnız ve öksüz hissediyorum. (Y 99)

-İçim **parça parça** oluyor... **Öldürür** bu hastalık. (P 3)

-Amma bu sefer seninki kulağını tutup "muallim bey cedvel ile **kulağıma vurdu** kulağım sağır oldu "diye **basmış feryadı**. (P 143)

-Sonra bu sözleri söylediğine **pişman olacaksın**. (P 42)

-Dalgaların kayığı, bir ceviz kabuğu gibi kaldırıp oradan oraya atması, derin uykulara dalmış kediyi bile uyandırmış **korkutmuştu**. (FSKB 162)

-Az daha kayalıkların üstüne düşecekler, **paramparça olacaktı**. (FSKB 230)

-**Açlık, yokluk, tifüs, boşalmış köyler, kasabalar, baştan başa yıkılmış yakılmış**
bir ülke. (FSKB 269)

-**Sürünürsün** bir zaman, tarla gibi **ufalanırsın**. (KM 244)

-Senin burda dostun varsa **düşmanın** da vardır. (KM 176)

3.2. Sonuç

Sözlüksel düzeyde olumsuz cümlelerle ifade edilmek istenen, olumsuz anlama sahip olan kelimenin bu olumsuz anlamının cümlenin tamamını etkilemesidir. Olumsuz anlama sahip kelime cümlenin yüklemi olabileceği gibi, başka bir ögesi de olabilir. Sözlüksel düzeyde olumsuz olan cümlelerin biçimbilimsel ve sözdizimsel düzeyde olumsuz olan cümlelerden en büyük farkı; buradaki olumsuzluğun, eylemin gerçekleşmemesini değil, istenmeyen, beğenilmeyen, korkulan, sevilmeyen bir durumun gerçekleşmesini ifade etmesidir.

II. BÖLÜM

KELİMEDE OLUMSUZLUK

1.BİÇİM BİLİMSEL DÜZEYDE OLUMSUZLUK

1.1. Yapıca Ve Anlamca Olumsuz Olan Kelimeler

1.1.1. -sA Şart Ekiyle Yapılan Olumsuz Kelimeler

Şart eki “-sA” ile yapılan cümleler, gramercilerimizin çoğu tarafından şartlı birleşik cümle içerisinde değerlendirilir.

Muharrem Ergin: “Bu birleşik cümle Türkçenin aslî birleşik cümlesidir. Temeli şart kipinin şart ifadesine dayanır”⁵⁰ diyerek şart kipinin birleşik cümleler oluşturduğunu ifade eder.

Hikmet Dizdaroğlu: “Koşul tümcesi bir eylemin yapılıp yapılmayacağını bir başka eylemin oluşuna bağlı kılar ve koşullu yantümecenin belirttiği durum gerçekleşirse, asıl eylem yapılabilir”⁵¹ der.

Mazhar Kükey, Muharrem Ergin’le aynı şeyleri ifade ederek, şart kipinin tümce ve temel tümce yapmadığını, ancak yan tümcecik hazırladığını söyler.⁵²

✕ Leyla Karahan, şartlı birleşik cümlelerin, bir cümlelerin bir şart cümlesi ile tamamlandığı cümle olduğunu ve şart cümlesinin genellikle, ana cümlelerin yüklemine zarf göreviyle bağlandığını, ana cümlelerin içinde veya başında bulunabileceğini ifade eder.⁵³

Tahsin Banguoğlu şartlı birleşik cümleyi ikiye ayırarak, I.sinin şartın yerine gelmesiyle cezanın gerçekleşeceğini tereddütsüz gösteren olağan şart cümlesi,

⁵⁰ Muharrem Ergin, a.g.e., s.405.

⁵¹ Hikmet Dizdaroğlu, a.g.e., s.209.

⁵² Mazhar Kükey, a.g.e., s.279.

⁵³ Leyla Karahan, a.g.e., s.61.

II.sinin ise şartın yerine gelmemesi sebebiyle cezanın gerçekleşmediğini gösteren olmayası şart cümlesi olduğunu söyler.⁵⁴

Görüldüğü gibi şartla kurulan cümlelerin birleşik cümle içerisinde değerlendirilmesi konusunda dilcilerimiz aynı görüştedir.

Yan cümleyi oluşturan olumsuz şart cümlesi, şart ifade eden –sA ekinden önce gelen “-mA” olumsuzluk ekiyle yapılır. Olumsuz anlama sahip olan şart cümlesi, şartın gerçekleşmemesi halinde şartın sonucu olan durumun da gerçekleşmeyeceğini ifade eder:

-Yüzüme bakıp güldüğünüzün sebebini, bildiğiniz sırrı **söylemezseniz** sizi ayağımın altında ezerim. (ÇBÇY 27)

-Odasında kül eşelemekten başka bir şey **yapmayacaksa** müdürlükten vazgeçsin. (MS 72)

-Eğer araba hızla **uzaklaşmasaydı**, mutlaka üzerine atılacak, seni kurtaracaktım (YE 68)

-Topal martı ile balıkçının konuştuıkları bile **işitilmemişse** de, görülmüştür. (MK 105)

-O da **vermezse** kaçırırım. (Y 83)

-Odanın sessizliği içinde solumalarını duymasam onu ufak bir paçavra yığını sanacağım. (Y 55)

-Göz yaşlarınız **olmasaydı** neyle müdafaa edecektiniz kendinizi ? (BAY 53)

-Seni **anlamasam** bile maksadını çok iyi kavriyorum. (BAY 75)

-Allah köylünün yüzüne **bakmazsa**, köylü ne ile alış veriş edecek ? (YB 182)

⁵⁴ Tahsin Banguoğlu, a.g.e., s.569.

-Şimdiyse, kaptanımız kısa süren o korkaklığa **kapılmasaydı** hayatım asıl o zaman değişirdi, diye düşünüyorum. (BK 11)

-Şiddetli bir bora ateşine tutulmuştuk, hemen teslim **olmazsak** gemimiz batacağı, teslim bayrağı çekmeye karar verdik. (BK 12)

-İnsan kendini **beğenmese** götürüp denize atar. (UH 61)

-**Utanmasak** hüngür hüngür ağlayacaktık. (UH 71)

-Gelirse hane boş, **gelmezse** daha hoş. (DS 791)

-**Vursam** ölecek, vurmasam ekmeğimi elimden alacak. (DS 1098)

“Hiç olmazsa, hiç değilse” sözcükleri şart cümleciğinin kalıplaşmış şekilleridir. Bu şekilleri edatlar, bağlaçlar ve zarflar içerisinde değerlendirenler de vardır:

Mehmet Hengirmen, bağlaçlar içerisinde değerlendirerek bu bağlaçların cümleleri koşullu anlamlarıyla bağladığını ifade eder.⁵⁵

Haydar Ediskun, “hiç olmazsa, hiç değilse” yapısını edatlar içerisinde değerlendirerek, bu edatların cümleye başka bir şey olmasa veya yapılmasa bile anlamlarını kazandırdığını söyler.⁵⁶

Muharrem Ergin de bu yapıları “cümle başı edatları” içerisinde değerlendirir.⁵⁷

Tahir Nejat Gencan ise, bu yapıların durum belirteçleri olduğunu söyleyerek, başka bir şey olsa bile, en az ve bari gibi yakın ayırtılarla yüklemi belirginleştirdiğini ifade eder.⁵⁸

⁵⁵ Mehmet Hengirmen, a.g.e., s.184.

⁵⁶ Haydar Ediskun, a.g.e., s.290.

⁵⁷ Muharrem Ergin, a.g.e., s.357.

⁵⁸ Tahir Nejat Gencan, a.g.e., s.428.

Elimizdeki örneklere baktığımızda “hiç olmazsa, hiç değilse” yapısının anlam olarak şartı ifade etmekten çok “bari, bile, en az gibi sözcüklere yakın anlamlar içerdiğini görüyoruz:

-Bari **hiç olmazsa** bir ziyafet de mi yapmazsınız? (ÇBÇY 67).

-Dünyada hiç hiç kimseyi öyle düşünemezsiniz ki, hayatından **hiç olmazsa** bir büyük yas geçmemiş olsun. (MS 274).

-**Hiç olmazsa** koynumuzda birkaç altınımız olsaydı. (FSKB 269)

-Rahmi’yi görmezlikten geliyor, belli ki, onun gelip gönül almasını hatta belki de, özür dilemesini hiç değilse açıklamasını bekliyordu. (YB 150)

1.1.2. Fiilimsilerle Yapılan Olumsuz Kelimeler

Fiilimsilerle kurulan cümlelerin basit mi, birleşik mi olduğu konusunda farklı görüşler vardır:

Kaya Bilgegil,⁵⁹ Hikmet Dizdaroğlu⁶⁰, Mazhar Kükey⁶¹, Tahsin Banguoğlu⁶² ve Tahir Nejat Gencan⁶³ fiilimsilerle kurulan cümlelerin birleşik cümle olduğunu söylerken; Metin Karaörs⁶⁴, Muharrem Ergin⁶⁵, Leyla Karahan⁶⁶ ise basit cümle olduğunu söylerler.

⁵⁹ Kaya Bilgegil, a.g.e., s.74.

⁶⁰ Hikmet Dizdaroğlu, a.g.e., s.193.

⁶¹ Mazhar Kükey, a.g.e., s.265.

⁶² Tahsin Banguoğlu, a.g.e., s.571.

⁶³ Tahir Nejat Gencan, a.g.e., s.129.

⁶⁴ Metin Karaörs, *Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri*, Kayseri, 1993, s.48.

⁶⁵ Muharrem Ergin, a.g.e., s.404.

⁶⁶ Leyla Karahan, a.g.e., s.61.

Biz de fiilimsilerle kurulan cümleleri basit cümle başlığı altında değerlendirdik. Bu konuda Leyla Karahan'ın bildirisinde söyledikleri, bu değerlendirmeyi yapmamızda etkili oldu. Leyla Karahan, bildirisinde fiilimsilerle kurulan cümleleri, birleşik cümle olarak değerlendirenlerin, cümlenin söz ve yazıya yansımadan önceki şeklini gerekçe olarak gösterdiklerini ancak, bir cümle yapı bakımından değerlendirilirken, onun iç yapısının değil dış yapısının, ifadedeki yapısının esas alınması gerektiğini belirtir.⁶⁷

“Leyla Karahan'ın bu bildirisinden sonra, fiilimsilerle kurulu cümlelerin birleşik değil basit cümleler olduğu, ortak bir görüş olarak kabul edilmiştir.”⁶⁸

1.1.2.1. Eski Türkçe Dönemindeki Kullanımları

Eski Türkçe Döneminde sıfat-fiil ve isim-fiillerden çok zarf-fiillerle yapılan örneklere rastlamaktayız:

-Bu savag edişip Çaçtani İlig beg yürekin katrunup ançakıya yime **korkmadın** ol yerlerke inçe tip tidi (TK 111)

(Bu sözü işitip Çaçtani Beg yüreğini pek tutup yine hiç korkmadan o şeytanlara şöyle dedi.)

-Özüg yatıg **adırt [madın]** özirkent [ingiz] yumkıni (TK 91)

(Özü, yadı ayırmadan benimsediniz hepsini.)

-Sabın **almatın** yir sayu bardıg (OA 58)

(sözünü almadan her yere gittin.)

-Turayaya kuş tūsneki uça **umatın** ol urur (TK 281)

⁶⁷ Leyla Karahan, “Türkçede Birleşik Cümle Problemi”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı* (22-23 Ekim 1993), TDK Yay., Ankara, 1995, s.37.

⁶⁸ Hülya Savran, “Birleşik Cümle Üzerine” *Türk Dili Dergisi*, S.568, Ankara, 1999, s.325.

(Turna kuş dostlarının arasına konmuş, duymadan toza batmış uçmadan kalmış oturur.)

-İlim öküngina kalın yağıka **kıymatın** tegipen adrıldım yıtä (ETY 513)

(elim hasretine müdhiş düşmana kıymadan hücum edip ayrıldım.)

-Bunca işig küçüg birtükgerü **sakinmatı** Türk budunug ölüreyin, urug sıratayın tir ermiş (OA 36)

(Bunca işi, gücü vermediğini düşünmeden, Türk milletini öldüreyim, kökünü kurutayım der imiş.)

-**eşidmekinç** barap açra menkü kaya (ETY 603)

(İşitmeyince (?) varıp (?) anıt kaya)

1.1.2.2. Ağızlardaki Kullanımları

Ağızlarda olumsuz bir fiilimsiden oluşan olumlu cümlelere fazla rastlayamadık:

-elimden yediğin gözüğe dura ben **vurmuyunca** gahma demiş gız ata. (MİA 287)

1.1.2.3. Türkiye Türkçesi Dönemindeki Kullanımları

1.1.2.3.1. Zarf-Fiillerle Kullanımı

Cümlede yer alan olumsuz zarf-fiil eki cümlenin tamamına değil de sadece kendisiyle ilgili olan öğelere bu olumsuzluğu yansıtır.

Tanzimat döneminde “mAdAn” zarf-fiil eki bazı örneklerde “mAzdAn” şeklinde görülmektedir:

-Hacıbaba’ya **varmazdan** evvel taşralı olup İstanbul’da memuriyetle bulunan bir zat ile akd-ı izdivaç etmiş. (TTF 26)

- Acaba ben mi kendimi bilmiyorum, haberim **olmazdan** hekim oluvermişim mi ?
(ZT 45)
- Arkadaşının sormasına gerek **bırakmadan**, bildiğini anlattı. (MS 180)
- Yüzüme **bakmadan** dudaklarını ısırıldı. (MK 50)
- Birbirimizin nereye baktığını **bilmeden** geceyi seyrediyorduk. (DHK 22)
- Daha bahçenizdeki ağacı **görmeden** bunu sezdim. (BAY 13)
- O pencerenin önünde çok **durmadan** kuzey penceresinde aldı soluğu. (FSKB 9)
- Elinde **olmadan** çıkıştı. (KM 83)
- Lokantaya **gelmeden**, eski kentin sokaklarında dolaşmıştı. (YS 183)
- Padişaha **durmadan** annesinin öğütlerini hatırlatan haremağalarının birinin yanındaki bir cüce, bu söze gülünce, Sultan onu azarlamış . (BK 44)
- Bu türlü bir güne kara gün **demeyip** ne diyelim? (TTF 41)
- Fakat anam inadından bu teklifi kabul **etmeyip** bana haber vermeksizin redde cevap vermiş! ... (TTF 69)
- Sen **durmayıp** sabah akşam benim gibi kadına düştüğüne bin şükürler etmelisin.(ZT 27)
- Çabucak **durmayıp** düğünü edin. (ZN 30)
- Hemen sözümü **tutamayıp** Bekir Çavuş'un yüzüne bakmıştım. (Y 133)
- Oğlan bütün bunlara **aldırmayıp**, gözüne işinden ayırmadan kan ter içinde çalışırken olanlar olmuştu.(UH 73)
- Kendini bilmezliğine **dayanamayıp** öfkeyle onu öldürteceğim ne konmuş tuymatın tozka ilinmiş diye korktuğu günler olmuş,son gece de az daha cellatları çağırıyormuş!(BK 168)
- Hoca kendini **tutamayıp** aynı konuya döndü. (BK 43)

- Birazdan sonra yavaş yavaş kalkıp gözlerimi **kımıldatmaksızın** savuştum. (TTF 12)
- Hacıbaba cevap **vermeksizin** tütünü boşaltıp kutusunu ve parasını sokağa atar. (TTF 23)
- Turan **durmaksızın** anlatıyordu. (UH 105)
- Şölen **verilmeyince** bir satır yazı yok. (MS 7)
- Fakat sesimi **çıkarmayınca** o devam etti. (Y 174)
- Bastığı yerleri **görmeyerek** yürüdü. (YE 156)

1.1.2.3.2. Sıfat-Fiillerle Kullanımı

Olumsuzluk ifade eden sıfat-fiillerin bu olumsuz anlamı sadece niteledikleri nesneyi veya kimseyi etkiler, cümlenin tamamına olumsuz bir anlam katmaz:

- Hem de **olmadık** yerde bereket doğar. (ZT 36)
- Yanlışınız var, bu **olmayacak** lakırdı! (ZN 24)
- Evde bir çöp **bırakmayan** menhus! (ZT 29)
- Bir dest-i üstadâne ile hut'ût-ı müstenâsibesi çekilmiş fakat rengi **verilmemiş** bir tasvirdi. (S 6)
- Birtakım **görülmedik** yerler görülür, bilinmedik yerler bilinir. (ÇBÇY 38)
- Bitmek tükenmek **bilmeyen** konuşkanlığına alabildiğine yol vermiş. (MS 54)
- Acaba **acıkmadan** yiyenler gibi, **çalışmadan** yaşayanlar da var mıdır? (MS 56)
- İstemeden** veren Allah'ına can ü gönülden şükretti. (YE 104)
- İspata muhtaç **olmayan** bir şey. (YE 33)
- Ben gözlerimden eminim. arkanda yüz liraya **yapılamayacak** bir manto vardı. (YE)
- Ta **yontulmamış** taş devrindeki insanlar gibi yaşıyorlar. (Y 90)

-Zeynep kadın, bir gün, bir komşu kavgasında, **paylaşılmayan** kocaman dibek taşını, huşunetle teperek bir hamlede yere devirmişti.(Y 54)

-Bitip **tükenmeden** kendini tekrarlayan bu heyecandan da bıkmıştım.(Y 120)

-İşkence yerine vardığımız zaman küçük Hasan'ı artık, dövülecek ve hırpalanacak tarafı **kalmamış** bir halde yolun kenarına atılmış bulduk. (Y 195)

-Sormadığım suallere cevap veriyordu. (DHK 9)

-Meçhul ümitlere **inanmadığım** an, beni kurtaracak şeyin ne olduğunu bilmek istiyorum. (DHK 26)

-Ansızın **inanılmayacak** bir ses işittim. (DHK 27)

-**Görülmemiş** muvaffakiyet doğrusu! (BAY 36)

-Anlatırken, ara ara birden içime dolan **yaşamamışlık** duygusunun kaynağı bu olabilir mi? (YS 138)

-Çılgınlıklarla dışa **vurulmamış** bir yürek boğulmasıydı, denizde. (YS 33)

-Çiçekler, **duyulmamış, görülmemiş** bir cennetin çiçekleriydi. (FSKB 15)

-Daha ne yapacaktık, kendini **tanıtmayan**, kim olduğunu **söylemeyen** bir kimseye. (FSKB 32)

-Hiçbir sırrın saklı **kalamadığı** küçük kasabalar. (UH 54)

-Sultan'a kimsenin **bilemeyeceği** tuhaf alışkanlıklar yakıştırdım. (BK 132)

-Kurarken vaktin nasıl geçtiğini **anlayamadığımız** bu düşleri son bir kurtuluş çaresi olarak padişaha sunmaya karar verdik. (BK 122)

1.1.2.3.3. İsim Fiillerle Kullanımı

Olumsuzluk eki almış olan isim-fiiller cümlenin başka bir ögesine veya tamamına olumsuz bir anlam kazandırmazlar:

- Kızı bir daha ona **göstermemesini** ben bilirim. (ZT 82)
- Bilmem nice zamandır ki hiç aman **vermemesinden**, bir nefes aldirmamasından canıma tak etti, sabrım çak oldu. (ZN 34)
- Zira küçük dudakları pek renksiz, **bakılmamaktan** saçları seyrek. (S 6)
- Başarılı olamamaktan, gücünü yeterli **görememekten** gelen bir sıkıntı. (MS 59)
- Önemli bir olay esnasında, fena bir haber almak bile hiç haber **almamaktan** iyidir. (Y 140)
- Buradan **bağırmmayı** öğrendikten sonra çıkacaksın! (DHK 104)
- Ameliyat dakikasında **korkmaktan** korkuyorum. (DHK 105)
- Vazgeçmeği, **istememeği** bil. (BAY 75)
- “Bizi kim sesledi?” diye **sormaması** angaryaya salacaklarını bildiğindendi. (KM 65)
- Çekmemek** de olası elbet. (Y 514)
- Yanıdaki mangala da **çarpmamaya** özen göstererek karşıya doğru yürüdü. (YS 49)
- İyi, **bilmemek** en iyisi . (UH 110)
- Bir noktaya geliyorsun, okuduklarını **anlamamaya** başlıyorsun. (EGKÜK 17)
- Hoca'nın eski Müneccimbaşı'nın kitaplarını elde ettiğini duyduğunu, bu işle **ilgilenmemesini** istediğini söylemiş. (BK 53)

-Çok daha önemlisi de, Çarıkçı'nın Veli, konuşmalar da konuşmalar da, buradan götürmek istediği cümleleri götürecektir, üstelik, Rahmi'nin **konusmayışını** bütün delillerden kuvvetli bir ispatlama yorumu yapıp çıkaracaktır. (YB 67)

1.1.3. Bir Olumlu Bir Olumsuz Kelimeyle Yapılan Tekrar Grupları

1.1.3.1. “-Ip-ecek” le Yapılanlar

“-Ip” zarf-fiil ekini alan kelimedenden sonra gelen sözcüğün olumsuz gelecek zaman ekini almasıyla oluşan bu tekrar grubu, belirsizlik ve soru anlamlarını ifade eder. Aynı kelimenin olumlusuyla, olumsuzunun art arda gelerek bir tekrar grubu oluşturması cümleye şüphe anlamı da katar:

-Ağlayamayarak, kenarları yanan gözleriyle şu içeride sarı donuk, benzi ölüye benzeyen kızını elinden **alıp almayacaklarını** soruyor gibiydi. (MS 267)

-Din değiştirmenin kaçmama **yarayıp yaramayacağını** çıkartamadığım için bir karara varamamıştım. (BK 29)

1.1.3.2. “-Ip-mAdık”la Yapılanlar

Bu tekrar grubu, “-Ip” zarf-fiil ekini alan kelimeyle “-mAdık” ekini alan kelimenin art arda gelmesiyle yapılır. Bu kelimelerdeki olumsuzluk cümlenin tamamını etkilemez. Şartlı birleşik cümlelerde olumsuz şart anlamı taşıyan kelime kendinden önceki cümlecğin, olumsuz anlama sahip fiilimsiler ise niteledikleri isim ya da fiilin anlamı üzerinde etkili olurlar. Tekrar grupları ise aynı kelimenin olumlusuyla olumsuzunun art arda kullanılmasıyla soru, belirsizlik ve bahsedilen hareketin olumlusunun mu olumsuzunun mu gerçekleştiği veya gerçekleşeceği konusundaki şüpheyi ifade ederler:

-İskelede eşyalardan bir şey **kalıp kalmadığını** anlamak üzere, son bir gözden geçirmeyle yanına yöresine baktı. (MS 313)

-Perdeyi sıyırıp karın hâlâ **yağıp yağmadığını**, yarın sabah mektebe giderken içleri al yeni lastiklerimle karları **gıcirdatıp gıcirtmayacağını** düşündüğüm çocukluk günlerimden kalma bu sevinci nereye asmalı; iki baş sarmısak bir nazar boncuğu ile? (MK 81)

-Maksat namluda bir kurşun **kalıp kalmadığını** muayenedir. (BAY 45)

-Besbelli, bu saçların, gözlerin, yüzün, boynun; özellikle boynun yerli yerinde **durup durmadığını** anlamak istiyor. (YS 177)

-Aç olup olmadığını sordu. (BK 32)

-Fenerbahçe’de bu isimde bir futbolcunun **oynayıp oynamadığını** kimse bilmiyordu ama, Erol Hoca bizi inandırmıştı. (UH 70)

1.1.3.3. Sonuç:

Biçimbilimsel düzeyde yapıcı ve anlamca olumsuz olan kelimeler, aldıkları bir olumsuzluk ekiyle olumsuz bir anlamı ifade ederler.

Bu yapılar, olumsuzluk ekinden sonra gelen –sA şart eki ve fiilimsilerle yapılan kelimeler ile aynı kelimenin olumlusuyla olumsuzunun art arda getirilmesiyle oluşturulan tekrar gruplarından meydana gelirler.

“-Ip-mAdık”la yapılan tekrarlara “-Ip-ecek”le yapılanlara göre daha sık rastlanmaktadır.

Bu tekrar gruplarından “-Ip-ecek” geleceğe yönelik bir eylemin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini; “-Ip-mAdık” ise geçmişe ait bir eylemin gerçekleşip gerçekleşmediğini bir olumlu bir olumsuz fiil kullanarak sorgular.

1.2. Yapıca Olumsuz Anlamca Olumlu Kelimeler

1.2.1. “-r-mez” Zarf-Fiiliyle

Dilcilerimiz, geniş zamanın III.teklik şahsının olumlu ve olumsuzunun art arda kullanılmasıyla oluşan bu tekrar grubunun zaman bildiren bir zarf-fiil olduğu konusunda birleşirler. Ancak bazı dilcilerimiz bu yapıya ikilemeler içerisinde de yer verirken, bazıları sadece zarf-fiil başlığı altında değerlendirmekle yetinirler.

Tahsin Banguoğlu, Muharrem Ergin ve Fuat Bozkurt, daha önce dipnotta geçen eserlerinde, “-r-mez” yapısına ne zarf-fiil ne de ikilemeler başlığı altında yer verirler.

Leyla Karahan⁶⁹, Haydar Ediskun⁷⁰ ve Tahir Nejat Gencan⁷¹ bu yapıyı sadece zarf-fiiller içerisinde değerlendirirler.

Mehmet Hengirmen⁷² ise, hem zarf-fiiller hem de ikilemeler içerisinde bu yapıya yer verir.

Gürer Gülsevin ise bu tekrar grubuna farklı bir açıdan yaklaşarak, bu yapıyı aynı fiilin tekrarıyla yapılan birleşik zarf-fiiller, (gerund-equivalent zarf-fiil eşdeğeri) başlığı altında ele alır.⁷³

Biz bu yapının hem zarf-fiil hem de ikileme olduğu görüşünü benimseyerek ikileme başlığı altında değerlendirmekle yetindik.

⁶⁹ Leyla Karahan, a.g.e., s.24.

⁷⁰ Haydar Ediskun, a.g.e., s.258.

⁷¹ Tahir Nejat Gencan, a.g.e., s.398.

⁷² Mehmet Hengirmen, a.g.e., s.261-409.

⁷³ Gürer Gülsevin, “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-fiiller”, AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C.2, S.2, Afyon, 2001, s.128.

1.2.1.1. Eski Türkçe Döneminde

Haydar Ediskun, Eski Türkçe Döneminde bu ulaca rastlanmadığını ve “-r-meز” ulacının, Anadolu Türkçesinin son zamanlarında ortaya çıkmış olduğunu belirtir.⁷⁴ Biz de taradığımız Eski Türkçe dönemine ait eserlerde bu yapıya ait örneklere rastlayamadık.

1.2.1.2. Ağızlarda

Bu yapı, ağızlarda anlam ve şekil açısından bir farklılık göstermez. Zaman ve tezlik anlamlarını ifade eder:

- Salona **girer girmez** beni yiteleyince dışarı attılar. (MİA 284)
- Zatana hayvana pıçağı **atar atmaz** su var kan bulaşmasın deye tezyikli su veri. (UMA 171)
- Karı istemi eski kocasını ama, **ister istemez** mecbur. (EİA 163)

1.2.1.3. Türkiye Türkçesinde

“-r-meز” zarf-fiiliyle yapılan ikilemeler zaman bildirmektedir. Bildirilen bu zamanda hemen olma durumu ve kesinlik vardır. İkilemede söylenen durumun hemen gerçekleşmesi halinde, ikilemeden sonra söylenenlerin gerçekleşebileceği ya da gerçekleştiği anlatılır:

- Bir dakika **geçer geçmez** anam koşarak, ağlayarak gelir. (TTF 21)
- Ben o gün odaya **girer girmez** herşeyi sezdim. (DHK 49)
- Köyün sınırını **aşar aşmaz** yan yana bizim hatlara doğru koşacağız. (Y 213)

⁷⁴ Haydar Ediskun, a.g.e., s.258.

-Türk lafını işitir işitmez namusuna karşı fena bir küfür duymuş gibi canı sıkılırdı.
(YE 104)

-Sütçü dükkanından **çıkır çıkmaz**, demir kapıdan kovduklarım yeniden etrafımı mı alacaklardı (MK 61)

1.2.2. Sonuç:

Biçimbilimsel düzeyde yapıca olumsuz anlamca olumlu kelimeler, ikilemeler içerisinde de değerlendirebileceğimiz “-r-mez” zarf-fiiliyle yapılır.

Bu tekrar grubu, bir olumsuzluk eki bulundurmasına rağmen, anlam olarak olumsuzluk ifade etmez. Zaman ve tezlik bildirir. Eski Türkçe döneminde bu ekle yapılan örneklere rastlanmazken, ağızlardaki kullanımı ile Türkiye Türkçesindeki kullanımı yapı ve anlam açısından tam bir paralellik gösterir.

1.3. Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Kelimeler

Biçimbilimsel düzeyde yapıca ve anlamca olumsuz olan kelimelere rastlayamadık.

2. SÖZDİZİMSEL DÜZEYDE OLUMSUZLUK

2.1. Yapıca ve Anlamca Olumsuz Olan Kelimeler

2.1.1. “Değil” Edatıyla

Gramer kitaplarımızda birleşik cümle konusu incelenirken “değil” le yapılan birleşik cümlelere ayrıca yer verilmediğini görüyoruz. Ancak Fuat Bozkurt, “değil” edatıyla yapılan cümleleri incelerken, birleşik cümlelerde “değil” in karşıtlık

bildiren yancümle oluşturduğunu ifade eder.⁷⁵ Bu şekilde oluşturulan cümlelerde “değil”den önce söylenenler reddedilirken sonra söylenenlerin olumluluk derecesi artırılır. Yüklem ortak olduğu böyle cümlelerde bir karşılaştırma da göze çarpar. İsim cümlelerinde de fiil cümlelerinde de bu tip kullanıma rastlamaktayız:

-Ben hacı **değilim** asıl hacı hasan babadır. (DGAAÜA 159)

-Işığı az **değil** görüşü çoh. (MİA 257)

-Aktrisleri, aktörleri çağırınız, piyes sırasıyla **değil** hepsi birden gelsinler! Dedi. (YE 15)

-Şimdi dizin **değil**, bütün bacağın tehlikede. (DHK 77)

-Benim ihtarlarıma kulak asmaz ama bu sefer tebabet **değil**, tabiat onu doğrudan doğruya tehdit ediyor. (DHK 92)

-Böylece, bir dönem, önüme gelen herkese, hikâyemi sanki onu bulmuş **değil** de yazmışım gibi coşkuyla anlattım. (Y 9)

-O, tanrıya **değil**, denize tapardı. (FSKB 158)

-Hayır, salt sevecen **değil**, çokça da şakacı. (YS 194)

-Beni bir küçük çocuk gibi **değil**, bir arkadaş, bir akran, bir yoldaş gibi görüyordu. (UH 8)

-Bu defa onu **değil** yanındaki kızını izliyordum. (UH 91)

2.1.2. “Var Yok” Sözcükleriyle

“Var yok” sözcüklerinin bir arada kullanılması farklı anlamları ifade eder fakat bazen de bu sözcükler gerçek anlamlarında kullanılırlar. Yani “var” olmayı, varlığı bildirirken, “yok” da olmamayı, yokluğu bildirir.

⁷⁵ Fuat Bozkurt, a.g.e., s.347.

Masalların başında yer alan “bir varmış bir yokmuş” ifadesinde de bu kelimeler gerçek anlamlarında kullanılmışlardır.

“Var yok” sözcüklerinin “mI” soru ekiyle kullanıldığı örneklerde de gerçek anlamlarının ifade edilmek istendiğini görüyoruz:

-Evde pirinç **var mı yok mu**?

Aynı kullanım bazı örneklerde ise, Hatice Şahin’in de makalesinde⁷⁶ ifade ettiği gibi, gizli tehdit, şüphe ve belirsizlik anlamlarını da bildirir:

“Bak ben de sana bir hikâye anlatayım da hakkım **var mı yok mu** anlarsın.

(Muvaffakiyat-ı Aşıkane)

-Bıyıklı bir efendi sakal da **var mı yok mu** dikkat etmedim. (R.M.Ekrem, s.396)⁷⁷

2.1.3.Sonuç:

Sözdizimsel düzeyde yapıcı ve anlamca olumsuz olan cümlelerin “değil” edatıyla ve “var yok” sözcükleriyle yapıldığını görüyoruz. Değil edatı kendinden önceki ifadeye olumsuz bir anlam katarken, “var yok” sözcüklerindeki “yok” gerçek anlamında kullanıldığı zaman yokluğu, olmamayı bildirir.

“Değil” edatıyla yapılan örnekler sıklıkla rastlanmakta olup, ağızlardaki kullanımıyla Türkiye Türkçesindeki kullanımları yapı ve anlam bakımından paralellik göstermektedir.

“Var yok” sözcüklerinin gerçek anlamda kullanıldığı örnekler ise günlük konuşmalardaki soru sözcükleri dışında fazla rastlanılmaz.

⁷⁶ Hatice Şahin, “Var ve Yok Kelimeleri Üzerine”, *Türk Dili*, S.568, TDK Yay., Ankara, 1999, s.319.

⁷⁷ Hatice Şahin, *a.g.m.*, s.319.

2.2. Yapıca Olumsuz Anlamca Olumlu Kelimeler

2.2.1. “Var Yok” Sözcükleriyle

Yapı bakımından olumsuz olan “yok” sözcüğü “var” la birlikte kullanıldığında olumsuzluk dışında farklı anlamları ifade edebilir.

“Var yok” sözcükleri cümleye, “hemen hemen, tahmin, hepsi bu kadar” anlamlarını kazandırabilir:

-**Varsa yohsa** bu İbrahim’in işidir. (UMA 140)

-Eh o zaman yirmi yaşında **var yoğ** idim. (ZN 22)

“Var yok” sözcükleri bazen de “hepsi bu, elimizde olanımız bu” anlamlarında kullanılır:

-**Var yok** bir evimiz işte.

2.2.2. Sonuç:

Sözdizimsel düzeyde yapıca olumsuz anlamca olumlu kelimelerin sadece “var yok” sözcüklerinden oluşan bir tekrar grubu olduğunu tespit edebildik. Bu sözcüklerle oluşturulan ve olumsuzluk dışında farklı bir anlamı ifade eden örneklere fazla rastlanmamaktadır.

“Yok” sözcüğü ağızlarda “yoh” şeklinde görülürken, Tanzimat döneminde “yoğ” şeklinde görüldüğü örneklere de rastlanmaktadır.

Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Kelimeler

Södzimsel düzeyde yapıca ve anlamca olumsuz olan kelimelere rastlayamadık.

3.SÖZLÜKSEL DÜZEYDE OLUMSUZLUK

3.1. Yapıca ve Anlamca Olumsuz Olan Kelimeler

3.1.1. “Hiç” Sözcüğüyle

“Hiç” sözcüğünü kimi dilcilerimiz zarf kimileri ise sıfat olarak değerlendirirler. “Hiç” sözcüğünün sıfat veya zarf olması cümle içerisinde kullanıldığı yere göre değişir. Bir isimden önce gelen “hiç” o ismi niteliyorsa sıfat, fiilden önce gelip onu niteliyorsa da zarf olur.

Tahir Nejat Gencan, “hiç” sözcüğünü durum belirteçleri içerisinde değerlendirerek, “hiç” in kullanıldığı yere göre kazandığı değişik anlamlarından bahseder: Olumsuz fiillerle olumsuzluğu pekiştirmek ve keskinleştirmek için, soru takısı almış olumlu fiillerle ise herhangi bir zaman anlamı katmak için kullanıldığını, söyleyiş tonuyla belirtilince de karşıtı kastedilen sorulara pekiştirme ayırtısı kattığını ifade eder.⁷⁸

Tahsin Banguoğlu hiç‘i gerçek mi olur mu sorularını karşılayan gerçekleştirme zarfları içerisinde değerlendirir.⁷⁹

Muharrem Ergin ve Fuat Bozkurt ise “hiç” i belgisiz sıfatlar içerisinde değerlendirirler.

⁷⁸ Tahir Nejat Gencan, a.g.e., s.423.

⁷⁹ Tahsin Banguoğlu, a.g.e., s.372.

Sıfat olarak kullanıldığında “hiç” nitelediği kişinin veya nesnenin yokluk durumunu bildirir:

-Hayır, **hiçbir** şey, **hiç** kimse (Y 39)

“Hiç” bir sorunun cevabı olduğunda yokluğu ve olmama durumunu ifade eder:

-Neyin var bugün?

-**Hiç**...

3.1.2. “Hayır” Sözcüğüyle

“Hayır” sözcüğü çoğunlukla cevap edatı olarak bilinir. Dilcilerimizden çoğu da “hayır”, cevap edatları içerisinde değerlendirirler. Buna karşın “hayır” kelimesinin yanıt belirteci olduğunu söyleyenler de vardır.

Tahir Nejat Gencan ve Tahsin Banguoğlu, “hayır”ı belirteçler içerisinde ele alırlar. İşlev olarak cevap edatı ya da belirteci olarak değerlendirilen “hayır” sözcüğü, anlam olarak olmama gerçekleşmeme durumunu anlatır.

Haydar Ediskun, hayır edatının, “öyle değil, yok, olmaz” anlamında olumsuzluk anlattığını söyler.⁸⁰

Ali Cin ise makalesinde, hayır’ın anlam itibariyle “yok” a yaklaşırken, işlev olarak cevap edatı “evet” e yaklaştığını⁸¹ belirtir.

Olumlu bir sorunun cevabı olumsuz olduğunda “hayır” cevap edatı olarak kullanılır:

⁸⁰ Haydar Ediskun, a.g.e, s.290.

⁸¹ Ali Cin, “Hayır Kelimesi Ve Türkçede Kullanılışı Üzerine”, *Türk Dili*, S.583, Ankara, 2000, s.48.

-Keyifsiz misin?

-**Hayır.** (S 39)

-Çoktan beri burada mısınız, hemşeri?

-**Hayır,** iki günden beri (YE 12)

-Buraya daha önce hiç gelmiş miydiniz?

-**Hayır.** İlk geliyoruz efendim, dedi. (YS 25)

Olumsuz bir cümlenin olumsuz cevabını ifade etmek için “hayır” ın kullanılması anlatım bozukluğuna yol açar. Bu genellikle konuşma dilinde yapılan bir hatadır:

-Yaptıklarınızdan pişman değil misiniz?

-**Hayır** pişman değilim.

(“Evet, pişman değilim.” /Olmalıydı.)

“Hayır” ın bir olayın, bir durumun gerçekleştirilmemesi gerektiğini, bir düşünceye katılmadığını ifade etmek için daha sık kullanıldığını görüyoruz:

-Bu sözlerin hepsi ateş-i şebabet içinde olan zihnin sayıklamasıdır.

-**Hayır,** yanılıyorsunuz. Ruhun o galeyanı, tabiatın o ateşi olmazsa hayattan bir maksat, bir lezzet anlayamam. Kalbe sükûnet gelince insanı yerin altına koyuyorlar.

(S 76)

-Her cemiyet gibi ikinci celsede dağılırsınız! Diye güldüm.

-**Hayır,** azamız en ciddi adamlardır. (YE 80)

-Deniz böcekleri de benden! Tam altı tane!..

Sonra balığın çevresinde zıplayıp duran Yusuf'u unutmayıp:

-**Hayır** efendim, tam yedi tane !En büyüğü ise bu çocuğun olacak ! demişti. (YS

169)

İki “hayır” ın art arda kullanılması, red etme anlamını pekiştirerek kuvvetlendirir:

-Hayır, hayır! İnsan gençliğinde ilm-i hesapla darb veyahut taksim eder gibi mi evlenmeli? (S 75)

3.1.3. Sonuç:

Sözlüksel düzeyde yapıcı ve anlamca olumsuz olan kelimeler, “hiç” ve “hayır” sözcükleridir.

Bu sözcükler yalnız başlarına da bir olumsuzluğu ifade ederler. Aynı zamanda bir sorunun olumsuz cevabını ifade etmek için de kullanılabilirler.

“Hiç” sözcüğü, kendinden sonra gelen kelimenin anlamını olumsuzlaştırarak kuvvetlendirir.

“Hayır” sözcüğünün de, olumsuz cevabın anlamını kuvvetlendirdiğini söyleyebiliriz.

GENEL SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye Türkçesindeki olumsuz cümleleri, cümlede ve kelimedeki olumsuzluk olmak üzere iki bölüm halinde değerlendirdik. Aynı zamanda bu olumsuz cümlelerin yapı ve anlam bakımından olumsuz olmalarına göre ayrıntılı bir şekilde inceledik.

1.Cümlede Olumsuzluk

Bu bölüme tamamı olumsuz olan cümleleri dahil ettik. Eklerle yapılan olumsuz cümleleri *biçimbilimsel düzeyde* olumsuz cümleler başlığı altında değerlendirdik.

Fiil cümlelerinde yapıca ve anlamca olumsuz cümleler, “-mA” olumsuzluk ekiyle yapılır. “-mA” ile yapılan olumsuz cümlelerin kullanımına gerek Eski Türkçe döneminde gerekse Türkiye Türkçesi döneminde sıklıkla rastlanır. İsim cümleleri ise -sIz yokiuk ekiyle olumsuz yapılır. Bu ekin yüklemde kullanıldığı örnekler sınırlı sayıda.

Yapıca olumsuz anlamca olumlu fiil cümleleri -mI soru ekiyle yapılır. -mI soru eki olumsuz bir cümlenin sonuna getirilerek, cümleye soru anlamından çok olumsuz bir anlam katar. Bu ekle yapılan olumsuz cümlenin kullanımına Eski Türkçeye göre Türkiye Türkçesinde daha sık rastlanır. Bu ekin “değil” ve “yok” kelimeleriyle kullanımında cümlenin olumsuz anlamının pekiştirildiği görülür. Yapıca olumsuz anlamca olumlu isim cümlelerine ise rastlanmaz.

Yapıca olumlu anlamca olumsuz fiil cümleleri ise, olumlu bir cümlenin sonuna getirilen -mI soru ekiyle yapılır. Bu şekilde yapılan olumsuz cümlelerde olumsuzluk daha vurgulu bir şekilde ifade edilir. Böyle cümlelere Eski Türkçe döneminde rastlanmaz. Türkiye Türkçesinde de çok sık kullanıldığı görülmez.

Biçimbilimsel düzeyde olumsuz fiil cümlelerinde yüklemnin yanında bir unsuru daha olumsuz olan cümlelerin fiilimsiler ve şart eki ile yapıldığını görüyoruz. Bunların içinde en fazla zarf- fiillerle yapılan örneklere rastlanır.

Sözdizimsel düzeyde yapıca ve anlamca olumsuz olan fiil cümleleri sadece çekimli bir fiilden sonra gelen “değil” kelimesiyle yapılır. “Değil”in bu şekilde kullanımını sınırlı sayıda görürüz.

Yapıca ve anlamca olumsuz isim cümleleri ise “değil” ve “yok” kelimeleri ile yapılır. “Değil”in Eski Türkçe dönemindeki kullanımına rastlanmazken Türkiye Türkçesi döneminde sıklıkla kullanıldığı görülür. “Yok” ile yapılan örneklere ise hem Eski Türkçe hem de Türkiye Türkçesi dönemlerinde çok sayıda rastlanır.

Yapıca olumsuz anlamca olumlu fiil cümleleri ise çekimli olumsuz bir fiilden sonra gelen “değil+mI” şeklinde yapılır. İsim cümleleri ise “değil” veya “yok” kelimelerinden sonra getirilen –mI soru ekiyle yapılır. “Değil”den sonra getirilen –mI soru ekiyle kurulan cümlelerde tasdik bekleyen bir soru anlamı görülür. “Yok” kelimesinden sonra gelen soru eki –mI ise bazen cümleye soru anlamı dışında olumsuz bir anlam da kazandırır. Ayrıca iki yok sözcüğünün ard arda gelmesi veya yok ile değilin birlikte kullanılması da yapıca olumsuz anlamca olumlu cümleleri oluşturur.

Sözdizimsel düzeyde yapıca olumlu anlamca olumsuz fiil cümleleri, “ne.....ne, -da bağlaçlarıyla, soru sözcükleriyle, vazgeçmek ve yalan” kelimeleriyle yapılır. “Ne.....ne” bağlacıyla yapılan örnekler çok sayıda olup -da bağlacıyla yapılan örnekler sınırlı sayıda görürüz. “-da” bağlacıyla yapılan anlamca olumsuz cümlelerde ikaz anlamı da göze çarpar.

“Ne, niçin, nasıl, kaç, hangi, hani” soru sözcükleriyle yapılan örnekler içerisinde “ne” soru sözcüğüyle yapılan olumsuz cümlelerin daha fazla sayıda olduğunu görüyoruz.

“Vazgeçmek” ve “yalan” kelimeleri ise cümlenin sonuna getirilerek kendilerinden önceki olumlu anlamı olumsuz yönde değiştirirler. Bu kelimelerle yapılan anlamca olumsuz cümleler sınırlı sayıdadır.

Sözlüksel düzeyde olumsuz olan cümleler sadece yapıca olumlu anlamca olumsuz cümleler şeklinde görülür. Bu cümleler ölmek, parça parça olmak, sağır olmak, korkmak, yıkılmak, ufalanmak, düşman, öksüz gibi olumsuz anlama sahip kelimelerle yapılır. Eski Türkçe döneminde de böyle cümlelere rastlanır.

2.) Kelimede Olumsuzluk

Kelime düzeyindeki olumsuzluk cümlenin tamamıyla ilgili değildir. Bu başlık altında olumlu bir cümlede yer alan olumsuz yapıları ele aldık.

Biçimbilimsel düzeydeki olumsuz kelimeler olumsuzluk ifade eden –mA ekinden sonra gelen –sA şart ekiyle, fiilimsi ekleriyle ve bir olumlu bir olumsuz kelimenin tekrarlanmasıyla oluşan tekrar gruplarıyla (Ip-mAyAcAk, Ip-mAdİk) yapılır. Bunlar içinde en sık kullanılan zarf fiil ekleriyle yapılan olumsuz kelimelerdir. Bu kelimelerin hepsi de cümlenin tamamına değil sadece bir kısmına olumsuz anlam katarlar.

Yapıca olumsuz anlamca olumlu kelimeler ise sadece “r-mez” zarf fiiliyle yapılır. Bu kullanıma Eski Türkçe döneminde rastlanmaz. Bu ek tezlik ve zaman anlamlarını ifade eder.

Sözdizimsel düzeyde, yapıca ve anlamca olumsuz olan kelimeler değil edatı ve var-yok sözcükleridir. “Değil edatı” kendinden önce söylenenleri red ederken, sonra söylenenlerin olumlu anlamını kuvvetlendirir. Böylece olumsuz bir ifade ile olumlu bir ifadeyi aynı cümlede birleştirir. “Var-yok” sözcükleri ise çoğunlukla “-mI” soru ekiyle birlikte kullanılır. Bu şekildeki kullanımlarda her iki sözcük de gerçek anlamını ifade eder. Ayrıca bu sözcüklerin bir arada kullanılması cümleye şüphe anlamı da katar.

Yapıca olumsuz anlamca olumlu kelimelerde “var-yok” sözcükleriyle yapılır. Yok sözcüğü var sözcüğü ile birlikte kullanılırken her zaman olumsuz bir anlamı ifade etmez bazen de cümleye tahmin anlamı katar. Bu tip örneklere fazla rastlanmaz.

Sözlüksel düzeyde yapıca ve anlamca olumsuz olan kelimeler “hiç” ve “hayır” sözcükleridir. Bu kelimeler bir sorunun olumsuz cevabını ifade etmek için sıklıkla kullanılır.

Sözlüksel düzeyde, yapıca olumsuz anlamca olumlu ve yapıca olumlu anlamca olumsuz kelimelere rastlanmaz.

KAYNAKÇA

A. KİTAPLAR

ABASIYANIK, Sait Faik, **Mahalle Kahvesi, Havada Bulut**, Bilgi Yayınevi, (6.basım), İstanbul, 1986.

AĞAOĞLU, Adalet, **Yazsonu**, YKY, (4.basım), İstanbul, 1999.

AKBAL, Oktay, **Ey Gece Kapını Üstüme Kapat**, Can Yay., İstanbul, 1994.

ATABAY, Neşe, ÖZEL, Sevgi, ÇAM, Ayfer, **Türkiye Türkçesinin Sözdizimi**, TDK Yay., Ankara, 1981.

BAŞKURT, Cevat Fehmi, **Paydos**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1992.

BANGUOĞLU, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yay. , (4.basım), Ankara, 1995.

BENVENİSTE, Emile, **Genel Dilbilim Sorunları**, Çeviren: Erdim Öztokat, YKY, İstanbul, 1994.

BİLGEGİL, Kaya, **Türkçe Dilbilgisi**, Dergâh Yay., (2.basım), İstanbul, 1982.

BOZKURT, Fuat, **Türkiye Türkçesi**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

BUĞRA, Tarık, **Yağmur Beklerken**, Ötüken Yayınevi, (5.basım), İstanbul, 1995.

BURAN, Ahmet, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Ağzları Üzerine Araştırmalar II**, Boğaziçi Yay., Ankara, 1992.

Büyük Türk Klasikleri, I.Cilt, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1985.

ÇAĞATAY, Saadet, **Türk Lehçeleri Örnekleri**, TTK Yay., Ankara, 1964.

Divanü Lügati't-Türk Tercümesi I, II, III, Çeviren: Besim Atalay, TDKY, Ankara, 1984-1985-1986.

DİZDAROĞLU, Hikmet, **Tümcebilgisi**, TDK Yay., Ankara, 1976.

EDİSKUN, Haydar, **Yeni Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.

- EKREM, Rezaizâde Mahmut, **Çok Bilen Çok Yanılır**, Remzi Kitabevi, (4.basım), İstanbul, 1974.
- EREN, Emin, **Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 1997.
- ERGİN, Muharrem, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yay., (22.basım), İstanbul, 1998.
- ERGİN, Muharrem **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay., İstanbul, 1998.
- GABAİN, A.Von, **Eski Türkçenin Grameri**, TDK Yay., Ankara, 1988.
- GENCAN, Tahir Nejat, **Dilbilgisi**, TDK Yay., (4.basım), Ankara, 1979.
- GÜLENSOY, Tuncer, **Türkçe El Kitabı**, Gençlik Yay., (2.basım), Kayseri, 1995.
- GÜLENSOY, Tuncer-BURAN, Ahmet, **Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler**, TDK Yay., Ankara, 1994.
- GÜLSEREN, Cemil, **Malatya İli Ağzı**, TDK Yay., Ankara, 2000.
- HAMILTON, James Russell, **Budaci İyi Ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası**, Simurg Yay., İstanbul, 1998.
- HATİBOĞLU, Vecihe, **Türkçenin Ekleri**, TDK Yay., (2.basım), Ankara, 1981.
- HENGİRMEN, Mehmet, **Türkçe Dilbilgisi**, Engin Yay., Ankara, 1997.
- KALAY, Emin, **Edirne İli Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 1998.
- KARAHAN, Leyla, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yay., (5.basım), Ankara, 1998.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri, **Yaban**, İletişim Yay., (29.basım), İstanbul, 1997.
- KEMAL, Yaşar, **Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana-Bir Ada Hikayesi I**, Adam Yay., (7.basım) İstanbul, 1998.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, **Bir Adam Yaratmak**, Büyük Doğu Yay., (13.basım), İstanbul, 1999.

- KUTLU, Mustafa, **Uzun Hikâye**, Dergâh Yay., (3.basım), İstanbul, 2001.
- KÜKEY, Mazhar, **Türkçenin Sözdizimi**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1975.
- ORKUN, Hüseyin Namık, **Eski Türk Yazıtları**, TDK Yay., Ankara, 1987.
- ÖZÇELİK, Saadettin, **Urfa Merkez Ağzı**, TDK Yay., Ankara, 1997.
- PAMUK, Orhan, **Beyaz Kale**, İletişim Yay., (22.basım), İstanbul, 1999.
- SAFA, Peyami, **Dokuzuncu Hariciye Koğuşu**, Ötüken Neşriyat, (30. basım), İstanbul, 1996.
- SAMÎ, Şemseddin, **Taaşuk-ı Talat ve Fitnat**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1990.
- SEYFETTİN, Ömer, **Yalnız Efe**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.
- SEZÂÎ, Samipaşazâde, **Sergüzeşt**, Akçağ Yay., (2.basım), İstanbul, 1998.
- TAHİR, Kemal, **Kelleci Memet**, Adam Yay., (3.basım), İstanbul, 1998.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, **Mai ve Siyah**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1992.
- VEFİK, Ahmet, **Zor Nikah**, Remzi Kitabevi, (2.basım), İstanbul, 1970.
- VEFİK, Ahmet, **Zoraki Tabip**, Remzi Kitabevi, (3.basım), İstanbul, 1970.

B. MAKALELER

CİN, Ali, “Hayır Kelimesi ve Türkçede Kullanılışı Üzerine”, **Türk Dili**, S.583, Ankara, 2000, s.39-49.

GÜLSEVİN, Güner, “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-fiiller”, **AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C.2, S.2, Afyon, 2001, s.125-143.

ÖZMEN, Mehmet, “Türkçe’de Değil Kelimesi Ve Kullanımları”, **TDAY-Belleten**, Ankara, 1997, s.315-368.

SAVRAN, Hülya, “Birleşik Cümle Üzerine”, **Türk Dili**, S.568, Ankara, 1999, s.325-330.

ŞAHİN, Hatice, “Var Ve Yok Kelimeleri Üzerine”, **Türk Dili**, S.568, Ankara, 1999, s.312-232.

TEKİN, Talat, “Türkçe Olumsuzluk Eki {-mE-} Üzerine, **Dilbilim Yazıları**, Ankara, 1990, s.13-21.

TEKİN, Şinasi, “Türkçede-MA-Olumsuzluk Eki İle -DİK +Eki Nereden Geliyor?”, **Tarih ve Toplum**, C.13, S.74, Ankara, 1990, s.14-17.

ÜSTÜNOVA, Kerime, “Cümle Çözümlemelerinde Yüzey Yapı-Derin Yapı İlişkileri”, **Türk Dili**, S.563, Ankara, 1998, s.368-406.

KORKMAZ, Zeynep, “Türkiye Türkçesindeki -madan/-meden < -madın <medin Zarff-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C.I., Ankara, 1995, s.151-159.

C.TEZLER

AYDENİZ,Süleyman,**Türkiye Türkçesinde Tasviri Fiiller Ve Fonksiyonları**, AKÜ.Sosyalbilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Afyon, 1995. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

CİN, Ali, **Tarihî Türk Şivelerinde Ve Günümüz Oğuz Grubu Şivelerinde Olumsuzluk İfadesi**,Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyalbilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Çanakkale, 1998 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

D.SÖZLÜKLER

AKSOY, Ömer Asım, **Atasözleri Sözlüğü 1**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995.

AKSOY, Ömer Asım, **Deyimler Sözlüğü 2**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995.

DOĞAN, Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, Beyan Yay., (4.basım), İstanbul, 1986.

Türkçe Sözlük, TDK Yay., (5.basım),Ankara, 1969.

Türkçe Sözlük, TDK Yay., (7.basım), Ankara, 1983.

Türkçe Sözlük, Dergâh Yay., İstanbul, 1982.

UYSAL, Hüseyin-Yıldız, ARIKAN, Şaban, **Deyimler Sözlüğü**, Arda Yayınları, İstanbul, 1992.